

ПРОСВЕТНИ ГЛАСНИК

Издаје два пут сваког месеца у Свескама од 3 и више табака. Цена је: за Србију 12 дин., а за Црну Гору, Бугарску, Босну, Херцеговину, Аустро-Угарску, Румунију и Турску 15 динара на годину.

ПРЕПЛАТА СЕ ПЛАЋЕ

Управи
Кр. Срп. државне штампарије.

А РУКОПИСИ УРЕДИШТРУ.

XV СВЕСКА

У Београду 15. Августа 1886.

ГОДИНА VII

Постављења, премештаји и разрешења од дужности наставника основних школа

Актом министра просвете и црквених послова

I Постављен је:

у Крајинском округу:

г. *Сава В. Пошовић*, ђак Велике школе, за заступника учитеља школе у Рткову, 1. Августа ове год.

II Премештени су:

у Крушевачком округу:

г. *Крста Божовић*, учитељ II, III и IV разреда школе врбничке, у III и IV разред исте школе, 1. Августа ове год. по потреби.

г. *Михаило Нгрошанич*, заступник учитеља I разреда школе врбничке, у I и II разред исте школе, 1. Августа ове године по потреби.

у Нишком округу:

гђца *Милева Брајковићева*, учитељица I разреда мушке школе у Бањи, округа алексиначког, у Ниш, 20. Јула о. г. по потреби.

у Чачанском округу:

гђа *Милица Михаиловићка*, учитељица II разреда женске школе у Краљеву, у II и IV. разред исте школе, 1. Августа ове год. по потреби.

гђа *Леошава Јовановићка*, учитељица I и III разреда женске школе у Краљеву, у I и II разред исте школе, 1. Августа ове године по потреби.

III Разрешени су:

у Крајинском округу:

г. *Коста Героговић*, заступник учитеља школе праховске, 3. Августа ове године по молби.

у Ужичком округу:

г. *Атанасије Пошовић*, заступник учитеља I разреда I одељења школе ариљске, 5. Августа ове године по молби.

у Приречком округу:

г. *Михаило Остојић*, учитељ школе метовничке, 23. Јула ове године по молби.

у Чачанском округу:

г. *Стеван Милчић*, учитељ школе врдилске, 4. Августа ове године по молби.

у Шабачком округу:

г. *Душан Милиновић*, учитељ школе причиновичке, 23. Јула ове год. по молби.

ИЗВЕШТАЈИ СТАРЕШИНА СРЕДЊИХ ШКОЛА ЗА 1885-1886.

II

I НИЖЕ БЕОГРАДСКЕ ГИМНАЗИЈЕ

*Господину министру просвете и црквених
послова*

У смислу расписа Министарства од 17. Маја 1880. год. ШБр. 2273 учтиво подносим извештај о школском раду за 1885-86. школску годину. —

Наставник науке хришћанске предавао је све по наставном плану, које је издало Министарство, и то : у I разреду „Приповетке старога Завета“ Ђ. Даничића ; у II разреду „Приповетке новог Завета“ Ђ. Даничића ; у III разреду „Црквено богословље“ т. ј. науку о црквеним обредима ; у IV разреду : „Пространи катихизисе“ о вери евангелској и о закону божјем. —

Српски језик : предаван је по прописаним програмима, ученици су се служили књигама од Ст. Новаковића и читанком за средње школе.

Историја Срба : предавана је по Крстићу ; а попуњавана дописивањем историских места и важних историских дела по домаћим изворима. —

Немачки језик : у II, III и IV разреду предаван је по „Трауту“ и ученици служили су се истом књигом. — У I разреду оба одељења предаван је Немачки језик по прописаној књизи, и ученици служили су се истом књигом „(буквар од Стевана Поповића)“ :

Земљопис : предаван је по В. Карићу и ученици служили су се истим књигама. —

„*Рачун*“ предаван је у I и II разреду по књизи М. Мијаиловића, а у III разреду по Мочнику II део ; *Алгебра* у IV разреду предавана је по делу г. Пејића. —

Геометријско цртање I, II и III разреду предавано је по прописаном програму по књизи Фердинанда Хејсика циркелцајхнера ; а у IV разреду *Планиметрија* по прописаној књизи. —

Природне науке : предаване су : „*Познавање човека*“ у I, „*Ботаника*“ у II, „*Зоологија*“ и „*Физика*“ у III, а „*Минералологија*“ и „*Хемија*“ у IV разреду све по наставном плану и прописаним књигама. —

Слободноручно Цртање и Краснопис : предавани су, у I, II, III и IV разреду по Хермезовој школи. —

Гимнастика и војно вежбање : предавани су половину Маја и цео месец Јуни. — Пошто је ова школска година била прекидана ратним приликама, то се и није могло свршити потпунице по програму прописаном, но је сваки наставник по свом предмету најважније делове настајавао, да доврши.

Бр. 190
12. Јула 1886 год.
у Београду.

Директор I. ниже гимназије

Ј. Миљушковић.

III ПОЖАРЕВАЧКЕ НИЖЕ ГИМНАЗИЈЕ

Господину министру просвете и црквених послова

I

1) Школске 1885|6. год. уписало се у почетку године, у пожаревачкој нижој гимназији :

у I разр. <i>мушких</i>	73	<i>женских</i>	31	свега	104
у II „ „	43	„	8	„	51
у III „ „	39	„	11	„	50
у IV „ „	19	„	2	„	21
Сума :	„ 174	„	52	свега	226

2) У течају школске године, од њих је напустило школу :

у I разр. <i>мушких</i>	9	<i>женских</i>	1	свега	10
у II „ „	4	„	—	„	4
у III „ „	5	„	1	„	6
у IV „ „	1	„	1	„	2
Сума :	„ 19	„	3	свега	22

3) Остало је до краја школске године ученика и ученица, који су редовно походили школу :

у I разр. <i>мушких</i>	64	<i>женских</i>	30	свега	94
у II „ „	39	„	8	„	47
у III „ „	34	„	10	„	44
у IV „ „	18	„	1	„	19
Сума :	„ 155	„	49	свега	204

4) Од њих је, по *положеном испиту*, прешло у старије разреде :

из I разр. <i>мушких</i>	11	<i>женских</i>	15	свега	26
из II „ „	17	„	3	„	20
из III „ „	12	„	3	„	15
из IV „ „	8	„	1	„	9
Сума :	„ 48	„	22	„	70

5) Имају да понове испите из појединих предмета и то :

у I разр. <i>мушких</i>	27	<i>женских</i>	6	свега	33
у II „ „	17	„	4	„	21

у III разр. <i>мушких</i>	16	<i>женских</i>	5	свега	21
у IV „ „	7	„	—	„	7
Сума :	„ 67	„	15	свега	82

6) Понављају разред :

у I разр. <i>мушких</i>	24	<i>женских</i>	7	свега	31
у II „ „	4	„	1	„	5
у III „ „	8	„	2	„	10
у IV „ „	1	„	—	„	1
Сума :	„ 37	„	10	свега	47

7) Отпуштају се као неспособни, јер су две године учили исти разред :

у I разр. <i>мушких</i>	2	<i>женских</i>	—	свега	2
у IV „ „	1	„	—	„	1
Сума :	„ 3	„	—	свега	3

8) За *одлично* и *врло добро* учење и *примерно* владање, имали би се наградити књигама и похвалним листом : *)

у I разр. <i>мушких</i>	3	<i>женских</i>	3	свега	6
у II „ „	6	„	1	„	7
у III „ „	4	„	1	„	5
у IV „ „	2	„	—	„	2
Сума :	„ 15	„	5	свега	20

II

Предавања у овој нижој гимназији, ма да су у два маха прекидана : једном, због оправке зграде, а други пут због рата, ипак су свршена по програму, само што нису, као обично, понављана, због краткоће времена.

За *Науку Хришћанску*, није било наставника све до 21. Марта ове год., и тек тада су отпочета предавања из исте, због чега ни програм није могао бити сав исцрпен. Но, у колико је потребно било, да се за кратко време, добије појам о науци, у толико

*) Министарство просвете, није слаало ове године књиге, да се раздаду о школској свечаности ученицима, — због ванредних прилика.

је наставник и предавања своја заокруглио, као једну целину. Према краткоћи времена, за које је ова наука предавана, може се рећи, да је успех у опште довољаван.

Српски језик, још у почетку школ. године, за читава два месеца, није био заступљен; али доцније, предавања су текла редовно и свршена на време.

Најслабије су биле заступљене *природне науке*, почем је наставник ових дисциплина, једно због својих домаћих послова, а друго због војне дужности за време рата, највише изостајао, па следствено, и најмање држао предавања у школи. Тек од 17. Марта ове год., када је од војене дужности разрешен, настављена су предавања природних наука у овој нижој гимназији и извршена у толико, у колико се могло, за кратко време, у главном, по свима партијама, ових дисциплина.

Из осталих научних предмета, — сем изузетних прилика, — није се ни у колико храмало, с тога су и предавања из истих, текла редовно и по програму све до краја школске године.

Но, како је ова школска година била испрекидана, нарочито ванредним приликама, због рата, то да би предавања могла бити на време свршена и заокружена; а тако исто, да би се могли и годишњи испити држати, следовало је, по предлогу савета професорског, нарочито наређење Господина Министра, од 15. Јуна ПБр. 4930 тек. год., да се предавања на овд. нижој гимназији држе до 25. Јуна, а испити, од тог дана, па до 15. Јула, те да се на тај начин, заврши школска година у **половини Јула** ове године.

Овим наређењем, постигло се двоје: 1, што су предавања завршена, без икакве сметње, а у корист ученика и њиховог будућег рада у школи, и 2, што ће нова школска

година, почети редовно 1. Септембра, и тако ће наставници имати довољно времена, да понове све оне партије, које су летимично морали прећи у овој години. —

Према нагомиланости научних предмета у нашим средњим заводима, нарочито у старијим разредима, у којима су ученици јако оптерећени, ваљало би садашњи наставни програм за гимназије, изнова прерадити, а поименце: из *Српског језика и Природних наука*, који су за средњу наставу сувише специјални. Тако исто, по мишљењу наставника ове школе, треба и распоред школских задатака, поставити на рационалнију основу; као што је, сасвим умесно и оправдано, изнео у једном од последњих свезака „Просветног Гласника“, директор смедеревске ниже гимназије. — Како број *ученица — женскиња*, на овдашњој нижој гимназији, сваком годином, све већма расте, то би веома корисно било, не само по варош Пожаревац, већ и за цео округ, као највећи у Краљевини Србији, кад би се овде основала *Девојачка школа*, у којој би се васпитавале и образовале будуће српске *домаћице, матере и жене*. Иначе, по овом садањем, школовању наших женскиња, нарочито по нижим гимназијама, где се листом дигло, да се ода државној служби и чиновничкој заради, не само што се женскиње отуђује од њиховог светог позива, који им је самим Богом у породици и друштву намењен, већ постају умни богаљи и нераднице; а по гимназијама још и мушкобање. Дакле, она чајодличнија црта њихова: **женственост** губи се! А да овога не буде, ваља васпитавати и учити младеж онако, како ће се моћи развијати по природи свога казнијег положаја у животу, као озбиљан и производан радник и као користан члан друштва и државе.

С тога, ваља прекинути с полутанством, па упућивати свакога онамо, где ће се и сам користити, и другима бити од вајде. А за ово су најподесније *стручне школе*.

III

Школска књижица, приновљена је ове године, само повременим списима; иначе је прилично снабдевена научним делима, — бар боље, него многи други средњи заводи по унутрашњости Србије.

Тако је и *Физички и Хемијски кабинет*, ове године обогачен великом збирком апарата и препарата, које је овдашња општина, преко министарства просвете набавила, за школску наставу.

Тако исто, по предлогу управе ове школе, општина овдашња била је вољна, да подигне изнова справе за телесно вежбање (гимнастику), па је на ту цел одредила и потребну суму, али још ни до данас није добила од надлежног министра одобрење, да може новац из своје касе, утрошити на горњу цел. А ово је прека потреба овога завода, која се не да обићи, без осетних последица у гимнастичком вежбању ученика. С тога је желети, да се одобрење за ово, што пре добије.

IV

Као што је већ једном, на овом месту споменуто, заузимањем наставника овдашње гимназије, основан је још 1884 год. „Фонд за потпомагање сиротних ђака гимназије“, и одмах прве године скупљено је на ту цел 1370 дин. и 90 пара. Данас, фонд располаже са 2744 дин. и 90 пара, и тај новац дат је приватним лицима под интерес.

За сад се из овога фонда, не троши на одређену цел, нити се чине какви други издатци, док се капитал не умножи толико, да се од приноса (интереса) може издавати помоћ сиротним ученицима. —

А ове године, имамо да забележимо још једну појаву ове врсте. На име: срез омољ-

ски у округу пожаревачком, покренут влашћу, основао је *сталан ђачки фонд, за сиротне, а добре ученике из среза омољског*; у који свака глава пореска, улаже полгодишње по 5 пара дин., да се из њега могу издржавати ђаци из омољског среза, *било овде или на страни.*

Ова одлука среске скупштине, послата је у своје време Господину Министру на увиђај (Бр. 24 од 16 Марта ове године). Како се у последње доба, овакве установе, прилично и са успехом остварују и умножавају, то, да не би поједини спекуланти, прикупили овај новац фондова у своје руке, — као што већ има примера, — па у след тога и саме установе пропале онако, као што је био „случај“ са многим *Читаоницама* по Србији, скромног смо мишљења: да би, за све ове „фондове“ у Краљевини Србији, требало министарство просвете, да проише једна *правила*, по којима ће се она оснивати и даље по њима радити. Капитали, да се предаду на руковање Управи Фондова или окружним штедионицама; а о свему да се сваке године подноси штампани извештај министарству просвете и црквених послова било засебно или у „Просветном Гласнику“. —

Овим начином, могао би се временом образовати један **Основни фонд сиротних ђака у Краљевини Србији**, са капиталом, који би *стварно* припомогао школовању сиротиње у Србији.

Господина Министра.

Број 65.
30. Јула 1886. год.
у Пожаревцу.

Покоран
Директор пожаревачке
ниже гимназије
Свет. Ј. Никетић.

КАРАКТЕРНЕ СЛИКЕ ИЗ ОПШТЕ ИСТОРИЈЕ

(по А. В. Грубе-у)

(Наставак)

Вартоломејска ноћ. Хенрих IV

1

У време, кад је насиље Филипа II до- вело Шпанију до пропасти, Француска је била потресена религиозним ратом. И у овој земљи реформација је била ухватила корена, а нарочито је Калвин био раширио нову науку. Из страха од католика скупљали су се у почетку протестанти ноћу. Нарочито се то дешавало у пределу око *Тура*. Пошто је у народу постојала скаска, да се у том пределу често привиђа сенка краља Хуга, то назваше се приврженици нове вере подругливим именом *Хугеноти*, привиђала.

Међу тим Хугеноти су се све више множили. Чак два принца из краљевске породице *Бурбонске*, краљ *Антон Наварски* (једна земља, која лежи на шпанској граници) и његов брат херцег *Лудвиг Конде* јавно су исповедали лутеранску веру. На против друга једна херцегска породица, *Гизи* из Лотарингије, гонила је Хугеноте из све снаге. На несрећу у исто време докопа владу једна жена, која место да измири партије, само распали мржњу на двору и у земљи, и тако пониче један ужасан грађански рат. Ова жена била је једна Талијанка, по имену *Катарина Медичи*, удовица француског краља Хенриха II, који је погинуо на једном турниру. Три сина Хенрихова (Франц, Карло и Хенрик) брзо су један за другим долазили на владу, јер ни један није дуго живео. По што су принчеви тако слаби били, да су им светковине и раскошна весеља у двору највише годила, а за владу се ништа бринули нису, то је њихова лукава мати могла чинити што је год хтела. У друштву са херцезима Гизима отпоче већ краљица, под кратком владом свога сина Франца II, (мужа несрећне Марије Стурартове) гоњење Хугенота. Њима

је краљевском наредбом (едикт) забрањена нова вера и свакога је очекивала смртна казна ко би се противио. И ако у Француској није било никакве инквизиције, опет су следовала многа погубљавања. Људи из нижих сталежа а тако и најодличнији људи умирали су на губилишту или спалишту, док су у двору пливали час у једном час у другом задовољству. Тужбе и протесте Хугенота у скупштини није нико хтео да чује. Кад је на престо дошао млади Карло IX брат Франца II Хугеноти се латише оружја под предвођењем принца Конде и адмирала Колињија. Више година беснио је грађански рат. Вође обе странке изгинуле су у битци или потајно побијене. На чело Хугенота ставише се млади краљ *Хенрик Наварски* и принц *Конде* и ови се на ново охрабрише.

Хенрих као принц од Беарна (на Пиринејима) васпитан је у протестанској вери, а његова честита мати добро га је образовала. Дух му је био жив и ватрен, а тело окретно и очвршћано. Срце му је било надахнуто богопоштовањем и љубављу према људима. „Боље је славно умрети, него неправедно победити. Један кнез има до душе велику власт над народима и земљама, али Бог има над њим преимућство“ — то су биле моралне изреке, које је он од младости задржао у своме добром памћењу.

2

Кад је лукава Катарина Медичи видела, да се силом са Хугенотима не може ништа учинити, реши се она да им доскочи лукавством. Она понуди младом принцу од Беарна за жену своју рођену кћер Маргариту Вало-а, да би тиме спречила, да се кнез не ожени другом девојком, што би било против њене користи. Притворно пријатељство чинило се тако искрено, да и принчева мати (Јована)

поверова и оде у Париз, где су је веома љубазно примили. Али још при спремању за свадбу умре она напрасно, као што се прича под отрованих рукавица, које је вештачки удесила Катарина Медичи.

И адмирал Колињи био је позват у двор. Он је разним удварањима и обећањима био тако очаран, да није ни видео мрежу, која се око њега плела. Већ је било удешено потајно убиство из једне куће поред које је он сваки дан пролазио, кад је Лувру (краљевом замку) ишао. Метак је промашио. Тане пројури старцу кроз десну руку и однесе му један прет. Кад је погођен био је још свестан, погледа око себе и показа својим пратиоцима прозор иза кога је метак дошао. Али по што је убица био предострожан, те је кућна врата затворио, то је он добио доста времена, да на задња врата умакне.

Овај догађај паде јако у очи свакоме. Принц Конде и Хенрих Наварски похиташе избеумљени краљу. Овај се куњаше, да га овај случај боли још више него и њих саме. Тако исто клео се он и адмиралу Колињију, кога је одмах посетио. Овај се опет даде обманути и не послушати своје пријатеље, који су му саветовали, да одмах бежи из Париза. Но краљева мати пожури се сад још више, да свој смишљени план што пре изврши.

Краљица се саветовала са својим верним и сагласише се у томе, да једне ноћи потуку све поглавице Хугенота а с њима и многе њихове присталице. У почетку краљ се уплаши. Али њега су умели наговорити и приволети. Маршалу Тавену издата је заповест да о свему обавести католичке грађане, а младом херцегу Гизу, да се побрине за смрт Колињијеву. Херцег је хтео и краља Наварског и принца Конде лукавством смаћи, али ипак се стидео да пролива краљевску крв.

Тавен заповеди представницима грађанства да дођу пред краља и у име његово заповеди им, да своју чету искупе око но

ноћи пред општинском кућом. Кад им је цел ове наредбе саопштена, они се ужасно уплашише и не могоше се измирити са својом савешћу. Али Тавен навали на њих са претњама, те они из страха обећаше оно, што је од њих захтевано. По томе им је заказано, да ће се у вече око девет сахати дати знак звоном на Лувру, на што ће они на све прозоре метнути буктиње и на свима местима и раскреницима страже поставити. Католици морају за време сече носити на руци белу мараму и бео крет на шеширима, да би се разликовали од протестаната.

3

Припреме за овај свирепи напад тако су тајно удешене, да ни један протестанат није ништа о томе могао сазнати. Један од поглавица ове партије (граф *Рошефуркол*) био је пред саму ноћ код краља, који га је због његовог веселог разговора волео, и који би га радо избавио, да је смео да се повери, да му ма какав знак да. Све, што је учинио, било је то, што га је понудио, да тога вечера остане код њега. Али по што је граф имао нужна посла и није могао остати, морао га је оставити његовој судби.

Сад је настао мрак и са тешким лупањем срца очекиваше Карло IX одређени час. Његова мати, која је непрестано око њега била, храбрила га је. Али још га је морала натерати да изда заповест за звоњење звона у Лувру. Са највећим немиром једнога злочинца изиђе он из своје собе и оде у предсобље на прозор да гледа. Његова мати и његов брат Хенрих Анжујски пратили су га. У ужасном страху заповеди он да тргну ову безбожну заповест, али беше доцкан. Већ је крвопролиће залочето. Млади Гизо и граф Ангулем по датом знаку одмах су посели кућу адмиралову са 300 оклопника, заповедили су у име краљево да се врата обију и послали унутра два зликовца. Ови бесно одјурише уза степенице, и вичући : „смрт, смрт“, уђоше са мачевима у спаваћу собу болесног човека.

На прву ларму он је одмах устао и наслонио се леђима на зид, кад убице уђоше унутра. Један од њих викну му : „јеси ли ти Колињи ?“ „Ја сам“ одговори овај одлучним гласом. „Млади човече, имај поштовања према мојим седим власима“. Али овај му пројурџи мач кроз тело, извуче га опет, удари га у лице, у врат и у прси, и ударао га је дотле, докле га није са свим умлатио, а по том довикну он кроз прозор : „свршено је!“ Али Гизо викну : „Граф Ангулем неће то пре веровати, докле мртваца не види пред својим ногама“. Најамници спустише мртваца низ прозор. Ангулем му обриса крв са лица и по што се уверио, да је он то доиста био, онда га гурну ногом.

На страховиту вику, која се одмах по гласу звона подигла, пробудили су се протестанти иза сна, и полусањиви и необучени јурнули на врата и прозоре. Оне, који су појурџили Колињијевом стану, потукли су Гизови оклопници и краљева гарда. Сад дође и грађанска гарда са својим белим маракама и убијаше не само оне, који су бежали, већ продреше и у куће и искоше све, што су могли стићи. Док је једна половина Парижана дишући за осветом јурила кроз улице, или издишући и јаучући падала, дотле је друга половина седела у подрумима на таванима и у собама и једва се усуђивала да дише. Карло, који је у почетку крвопродџа претрнуо од страха, и сам се сада осмели. Он је сам више пута довикивао кроз прозор : удрите ! удрите ! Шта више он је сам пуцао из пушке међу Хугеноте, који су хтели побећи преко реке. Гизо је гласно викао кроз све улице, да је воља краљева, да се змијски пород истреби, а крвожедни Тавене правио је досетке. Он је непрестано викао : „Пуштајте крв ! Пуштајте крв ! Лекари кажу, да је пуштање крви у Августу исто тако лековито као и у Мају“ ! Све то одушевило је тако јако католичке грађане, да су они починили чуда од нечовечности. Један златар

прославио се тиме, што је својм руком потукао око 400 јеретика. Освета и грабљивост такође су играли овде своју улогу. Многи је гледао да се у том општем покољу опрости својих противника па ма били с њиме једне вере. На тај начин је погинуо Петар Рам философ због његових напада на Аристотела. Њега су убили професори, који су били привржени Аристотелу.

Дан освану над овим свирепствима и осветли трагове страшнoг убијања. Улице и куће биле су попрскане крвљу. Свуда по улицама лежале су лешине осакаћене, или су још тек издисали појединци. Убијених је било преко 3000. То је била знаменита *Вартоломејска ноћ* (од 23. до 24. Августа 1572), која је са једном свирепом шалом назвата *Париска крвава свадба*, с тога, што је се десила кад и свадба Хенриха од Наваре.

Филип II краљ шпански триумфовао је и наредио је светковање. Папа (Грегор XIII) држао је свечану службу, пуцао из топова и направио је медаљу за париску крваву свадбу. Само Енглези и Немци изјавише своје гнушање на ову ствар. „Да је дао Бог“, писао је честити цар Максимилијан II „да ме је мој зет питао за савет, ја бих му верно као отац саветовао, да тако што год никад не чини.

4

Догађаји, који се збише у престоници поновише се сад у областима. У целој Француској пало је преко 30.000 жртава. Хенрих и Конде позвати су пред краља, који их предусрете речима : „Католичку службу, смрт или бастилу“, (тамница). Хенрих се избави тиме, што је примио привидно католичку веру. На скоро по том умре Карло IX под ужасном грижом савести и од страховите болести. После њега дошао је на престо Хенрих III (који је четири месеца био краљ у Пољској). Он је био лакоумислен, неваљао раскошник, који се дружио са најневаљалијим

људима, које је називао својом милом децом.

Целога дана играо се он са децом и на-пагајима.

Док је живео овај Хенрих III лакоми-слени, херцег *Хенрих Гизо* основа такозвану *свету лигу* (савез) од фанатичких католика, која је имала задатак, да истреби све Ху-геноте и да пошне на престо породицу Гиза. За ову целу удружише се Хенрих Гизо и шпански краљ Филип, лишише краљицу (ма-тер) њеног утљива на владу и узбунише цео Париз против краља. Тада се охрабри Хенрих III и заповеди да се херцег Гизо убије. Због тога се направи општи устанак католика. Хенрих је морао побећи краљу Наварском и удружити се с њиме, да освоји своју престоницу. Но у замку св. Клуа убије га мучки један доминикански калуђер (Кли-мента) и *Хенрих IV од Наваре дође на престо као први Бурбон*.

Али Хенрих IV морао је извојевати пре-сто, јер цела католичка лига, коју је пред-водио Херцег од *Мајене*, брат убијеног хер-цега Гиза, стајала је против њега. Херцег од Мајене био је разуман и храбар, али је волео раскошан живот. С тога је папа умесно приметио: „Беарне мора победити, јер њему треба управо толико да спава, колико хер-цегу од Мајене да руча“. И доиста је Хенрих био врло радљив човек. Устајао је рано око, четири сахата, надгледао је све сам, решавао је све брзо и сигурно, а у битци упоређи-вали су га његови непријатељи са орлом. Кад се код *Ивра* сукобио са Мајеновом вој-ском и рано из јутра распоредио своје трупе, паде он на колена и мољаше се Богу, да му место победе да смрт, ако у напред зна, да ће он рђав краљ постати. Сви војници купали су се у сузама и осећали су, да им је такав вођа двоструку храброст улио. Из свију грла заори се: „да живи краљ Хен-рих IV“! По том пројурџи он више пута кроз редове и држаше војсци прекрасан го-вор, који је закључио речима: „И ако ви

изгубите вашу заставу, онда гледајте само на моју белу перјаницу. Њу ћете увек наћи на путу части и победе“. И доиста он је задобио сјајну победу (14 Марта 1590) која је била још сјајнија због умерености, коју је после исте показао. Онима, који су бе-гунце гонили довикивао је: „Чувајте Фран-цузе, а само странце гоните“. Тако на бојном пољу осташе готово сви Шпанци. Заробљенике је задобио за се својим срдачним пријатељ-ством, а херцегу од Мајене понудио је мир. Али Париз му затвори капије. Он је могао варош приморати на предају глађу. Но он се надао, да ће победити великодушношћу и с тога заповеди, да његове војсковође и војници дају хране Парижанима. По што није хтео предузети никаква напада, он диже опсаду. Он је све више и више увиђао, да му неће за руком испасти, да задобије љубав својих поданика и да земљи поврати мир. На послетку на молбу многих католика и протестаната, реши се да прими католичку веру, и сад су га пустили да уђе у Париз. Многи његови најогорченији противници по-корише му се и он им опрости великодушно. „Ја ћу све заборавити“ узвикну он. „Бог ми је дао те сам победио, он нам не би то дао, кад не би смо заслужили, па како не бих ја мојим поданицима опростио“?

Једном његовом најхрабријем генералу, који је био презадужен, одузели су пове-риоци све покућство на дан његовог уласка у Париз. Он се потужи код краља и мо-љаше га, да изда заповест, да му се покућ-ство поврати. „Не“, рече краљ, „своје дугове мораш платити, јер и ја плаћам моје“. По том га изведе на страну и даде му неколико својих драгоцености, да их да у залогу, докле дуг не би могао платити. Краљ и сам није имао новаца. Кад је изашла шпанска посада, која је бранила Париз од Хенриха, рече он посланицима: „Господо: препоручите ме вашем краљу, путујте срећно, али никад више не долазите“.

5

По што му је најпосле испало за руком, да умири целу католичку Француску, није он заборавио ни своје старе другове по вери, који су се због његовог преласка у католицизам јако били забринули. Он издаде (1598 год.) едикат у *Нанту*, којим је протестантима дозвољено да слободно могу своју веру исповедати. Они су могли подизати школе, примати се у државну службу и добили су неке сигурне заштите. Католички савет дуго се противио да овај едикат призна, но најпосле Хенрихова добросрдачност учини те попустише.

Сад је свима силама радио, да се земљи осигура благостање. Он увиде сувишан број војске, и за необрађена поља нареди да се обрађују. Своју земљу очисти од разбојника, који су се за време унутрашњих немира јако били намножили. Сељацима, који су за време рата јако осиротели били, опрости непокупљену порезу. Још и сад се сељаци врло радо сећају ових краљевих речи : „Ја желим, да сваки сељак бар недељом има петла у лонцу“!

Спољашност Хенрихова била је врло проста. Он је носио један сив капут без икаквих знакова и подсмевао се онима, који су се задуживали за одело. Шта више он забрани да се злато и сребро носи на хаљинама. Да би у својој земљи задржао што више новаца, који су за куповину свилених еснапа у стране земље одношени, заповеди он да се дудова дрва расађују, да се гаје свилене бубе и да се производи свила. Трговину је потпомагао на све могуће начине, укинуо је ђумруке, прокошавао реке, правило путове. Његов ратни друг, министар Сили потпомагао га је у свему. И Хенрих је заслуживао да има таког пријатеља. Сили се никад није понизио до удварача, већ је увек говорио и радио као слободоуман човек. Хенрих се често љутио, кад га је Сили за што год кудио. Али он се брзо и одљути, јер је његово поверење и пријатељство све више расло. Кад је краљ

леној, али властољубивој Хенријети, био написао једно писмо и изјавио жељу о њиховом прстеновању, па то показао Силију, овај узе то писмено и подера га. „Јеси ли ти при себи“ ? викну Хенрих. „Дај Боже, да сам ја једини у Француској“ ! одговори овај. Један пут му је Сили због једног неумесног поступка чинио тако тешке примедбе да је краљ љутито скочио и полазећи рекао : „То је доиста несносан човек ; он ништа не воли него да ми пркоси и куди све, што ја хоћу. Али тако ми Бога, намораћу га да ме слуша и за четрнаест дана пећу га видети“ ! Другог дана око седам сахата Сили, који је већ од три сахата радио за свога краља, чу да неко куца на врата. — „Ко је то“ ? — викну он. „Краљ“ ! и Хенрих уђе унутра, загрли свога пријатеља и рече : „Ако ми ви никад више не би противречили, ја бих мислио, да ме ви више не волите“ !

Један пут је Хенриху дошао шпански посланик. Кад је ушао уутра, нашао је краља где пузи четвороношке и носи на леђима свога малог сина. Он баца један поглед на њега и запита : „Господине, имате ли и ви деце“ ? „Имам, господару“ ! одговори Шпанац. „Сад, ви ћете ми већ дозволити да довршим своје јахање“ ! Тако је краљ чинио оно што и сваки отац, не заборављајући никад своје краљевске дужности.

6

Многи његови поданици нису га волели онолико колико он њих. Они су увек сумњали, да он није никад био никакав прави католик. Нантски едикат био је увек згодан заклон за нападај, за јеретиштво. Духовници, нарочито Језујити, нису пропуштали ни једну прилику да против краља шире и одржавају мржњу. Већ 1594 године један фанатичан католик хтео га је убити у његовој соби, али га је само ранио у усну. Тада ухватише више завереника против његовог живота. Ово јако ожалости краља, који је иначе био често весео, и мучило га је тешким слутњама. Кра-

лица, *Марија Медичи*, подржавала је шпанску партију и мрзила је свога мужа. Кад је се Хенрих спремао на рат противу аустро-шпанског краља, мољаше га краљица, да јој допусти да се свечано крунише, како би она што поузданије могла управљати за време његовог одсуства. Хенрих рече Силију: „Ово крунисање ни мало ми се не допада; моје срце ми каже, да предстоји нека несрећа; ја ћу у Паризу умрети“!

Тринаестог Маја извршено је крунисање у Сен - Денису. Сутра дан по подне одвезе се Хенрих са седморицом друге господе болесном Силију. Кола су била отворена с обе стране. Кад су дошли у једну тесну улицу морали су стати, јер им је на сусрет ишло неколико натоварених кола. Служитељи се сиђоше да направе места или да окрену другим путем. Господа која су озади седела погледала су на коње. Краљ говораше са једним суседом и шану му нешто на уво. Овај тренутак уграби неки *Равелак*, који је одавно ишао за краљевим колима. Он се попе на задњи точак, преви се унутра у кола и удари краља два пут мачем тако брзо да нико од господе у колима није то при-

метио, док дело није извршено. „На краљеву вику: „Боже мој! Ја сам рањен“! окренуше се сви, али краљ је већ био издануо, јер га је мач био у срце погодио (1610 год. 14 Маја).

Убица се и не помаче од кола. Појави се више наоружаних људи, који су викали, да се он мора убити, али их је брзо нестало чим су видели да је он ухваћен. Општа жалост распростра се одмах кроз вароши и села. Језујити су благосиљали Равелака који је убио тиранина, лицемера и непријатеља папства. По наговору краљевог исповедника језујита он не хте издати своје саучеснике. Казна над њиме била је ужасна. Он је печен усијаним гвозденим шинкама и у ране му је сипат врео зејтин. За тим су га привезали за четири слаба коња, који су га растргли. Краљица није марила за све то већ се бринула о томе како ће своју власт осигурати. У двору је Хенрих тако брзо заборављен као да никад није ни живео. Али милијуни његових поданика сећали су се и благосиљали су свога честитог краља.

(Наставиће се)

НАРОДНА ИСТОРИОГРАФИЈА У ФРАНЦУСКОЈ

(Наставак)

IV

(*Henri Martin, Histoire de France populaire; — Guizot, Histoire de France, racontée à mes petits-enfants; — Duruy V. Histoire de France; — A. Rambaud, Histoire de la civilisation française*).

Пред нама је задатак да изберемо и нашим читаоцима у српском преводу прикажемо што из *Историје француске цивилизације*. У томе је тешко учинити избор, пошто се кратком, прегледном и пуном садржаја обрадом одликују сви делови и све главе. Два нас одломка поглавито примамљују: одломак из књиге друге о феудалној Француској, где је прекрасна у кратко нацртана слика феудалне

управе (*régime feodal*) у четири главе (стр. 117—175), од којих се у првој говори о аристократији, у другој о цркви, у трећој о народу, а у четвртој о краљевској власти, — и по том одломак из исте књиге из одсека *о цивилизацији средњег века*. Одсек о цивилизацији средњовековној изведен је у шест глава и одсека. У првом се говори о вери, у другом о књижевности, у трећем о наукама, у четвртом о уметностима, у петом о земљорадњи, индустрији и трговини, у шестом о обичајима и празноверицама. Штедећи простор, и страхујући да сувишним изводима овим белешкама не дамо превелику опширност, одлучујемо се само за два одсека из нацрта цивили-

лизације средњег века, за први одсек о вери, и за шести о обичајима и празноверицама, претпостављајући да би остали мање новином интересовали. Читаоци ће, међу тим, сами сетити се за што смо се на тим изводима задржали, чим их прочитају. Из одсека о вери може се видети на колике се ситнице верозаконског утицаја треба обазрети, кад се хоће верно и потанко да просуди она знаменита сила, коју је вера у средњем веку имала. Из одсека о обичајима и празноверицама видеће, опет, колико је у томе сличности међу европским народима; колико се, дакле, мало оригиналности и у томе може тражити у појединих народа, као и с кога се гледишта обрађује и цени материјал, којег је и у нас већ прилично од разних писаца прибрано. Ево дакле.

А

ГЛАВА XXVI

Образованост средњег века. I. Вера

1. *Религиозни карактер средњовековне цивилизације.* Средњовековна је цивилизација, с почетка, била чисто црквена цивилизација; она је постала световном мало по мало и тиме што су се науке и уметности од цркве ослободиле и узеле на се световни карактер. Она би се могла упоредити с данашњом мусломанском цивилизацијом, у којој су и обичаји и друштво и наука искључиво потчињени религиозном закону, Корану; али је хришћанство у основи мање деспотично него ислам, и народи су му интелигентнији од народа мусломанских. С тога су Арапи, који су у VIII и IX веку били од нас напреднији, позније опет клизали назад, а хришћанска цивилизација, напојена слободним духом, задобила је надмоћство над цивилизацијом мусломанском, која је остала потчињена њиховој богословији.

За време првих времена средњег века религија је пак толико снажна била, да јој у слици цивилизације тога времена ваља уступити прво место. Ми немамо само да изучавамо религију такву каква је; наш је посао да покажемо, како је она схваћена у француском друштву од X до XV века. Суштствени догмати хришћанства у главnome су остали без промене онако, како их је утврдио никејски символ вере; али извесна веровања и обреди развијали су се у сред-

њем веку врло знатно у различитим правцима. На прво место треба ставити слављење Богородице и светаца, по том оно велико место које се у средњовековном мишљењу даје Сатани и паклу, и на послетку ону жарку узетост за догмат о причешћу и све што је с њим у вези.

2. *Слављење Богородице.* Слављење је Богородице одговарало оној новој знаменитости, која је у феудалном друштву припала жени, витешком идеалу војничких и опште-народних кругова; оно је произлазило и од извесних осећања неке мистичне нежности, која је остала у народном мишљењу ненамирена, пошто је укинута служба старих богиња. Средњи век није створио слављење Богородице: у њему је само на прво, најзнатније место искочило слављење Богородице, које је у први мах тек споредну вредност имало. Богородица се почиње сматрати као велика посредница међу људима и њеним Божанственим сином; у њу се надају сви сиротани, сви који страдају; њој се диве, њу љубе сви без разлике. Њој су посвећене велике саборне цркве у Француској; њој се подижу црквице на стеновитим приморским местима, на снегопадним врховима планинским. Њојзи се на вечну уздржљивост заветују калуђери и калуђерице; у њену част су подигнути толики редови калуђера.

Од XI века на западу се њојзи посвећује један дан у недељи, а то је субота; њојзи су посвећене навечери (вигилије) свију празника¹⁾.

Папе, владике, духовни редови, и нарочито Доминиканци и Францишканци, верни витезови Богородичини, надмећу се у ревности и у оштроумној скромности спрам Богородице Хришћански је календар нун Богородичних празника²⁾.

¹⁾ Касније, у XVIII веку њојзи се посвећује цео месец Мај, који се почиње звати месецем Богородичним.

²⁾ Од VI века светкује се Успеније, које је грчки цар Маврикије поставио на дан 15 Августа Рођење Богородичино (8 Септембра), Благовештење (25. Марта), Сретене (2 Фебруара); у XIV веку дошла је још Визигација (2 Јула), коју је основао попа Урбан VI, Вавдење (21 Новембра); у XV и у XVI веку уводе се још два три празника Богородичина.

Око XI века почиње се покрај *Оченаша* читати *виз Богородице дево*. Папа Гргур I (590—604) увео је то у службе пред Божић, а Урбан VI, год. 1261, утврдио је прави текст тој молитви. Године 1326, Јован XXII препоручи свима католицима, да по један пут на дан ту молитву читају кад у вече звоно огласи. Кардинал италијански Петар Дамјан који је умр'о 1072, саставио је једну службу Богородици, која се распрострла по свима манастирима Италије, по томе у целој Европи, и коју је одобрио папа Урбан II на сабору у Клермону (1095).

Молитве Богородици чине ту као неки венцац те их по томе и зову Богородичиним венцем. У њену су част састављене и у њену се част певају песме пуне поезије и жара, у којима се употребљују сви живописни изрази *Песме над песмама*, и које се певају на литајама свештеника и девојница у част Богородичину. Да обележи слављење Богородице као веће и знатније од слављења светаца Петар Ломбардо, Италијанац, владика париски, изумео је 1159 год. особиту реч (*hyperdulie*). Тим се Богородица меће на веће место од свију становника небеских, веће и од места св. Петра и Павла, који су основали хришћанство.

Још се и један нов догмат измишља, догмат о чистоме зачећу (неневесне невесте). То се почиње XII века. Ма да се томе свети Бернардо противио, каноници лионски почеше 1140 светковати чисто зачеће. Светој Бригити, кнегињи шведској, још се о томе неко приказаше учинило, и то ствар коначно утврди. Францишканци усвоје нову науку с одушевљењем, а Доминиканци су јој се противили. Францишканци су били популарнији, и тај нови догмат, који је још већма подигао величину и светињу Богородичну, боље је одговарао ватрениости католичкој. У XV веку Жан Жерсон објављује да је чисто зачеће „једна од оних истина, које су се у последње време пронашле или чудесима манифестовале.“ Године 1476 папа Сиксто VI, који је био наклоњен Францишканцима установи празник зачећа, на дан 8 Декембра. Пијо V у XVI веку забрањује свако противно доказивање у овој ствари; али је народ овај догмат усвојио и примио много векова пре него што га је црква одобрила.

Улога Богородичина постаје знаменита у

служби, у легенди, у религиозној уметности која је последња славом Богородичином толика славна дела створила, да који пут изгледа да слава Богородичина и саму божију истину засеђава. У XVI веку многа се чудеса Богородична представљају у драматском облику. Данас изгледају настрана многа од ових чудеса, за која је средњи век веровао да су дело Богородичино⁴⁾.

Народ је у средњем веку сувише мало образован био, те није био у стању, да у потпуној чистоти њиховој схвати велике хришћанске догмате. Бога су звали *господарем* онако исто као и краља француског, али је идеја о Богу била за народ сувише узвишена и сувише одлучна. Много разумљивије је било свету слављење Богородице, те „госпође небеске“, те „краљице превисокога насеља“, те „преблаге госпоје“. Од ње су градили праву феудалну краљицу; њену су статују одевали богатим хаљинама, китили скупоценим нежитима, венчавали венцима или дијадемама, у којима су се сјајали дијаманти и драго камење; њој су у руке метали краљевски скиптар и круг земаљски, који је значио државу.

Врх свега су верни имали да дају своје прилоге Богородицама по различитим црквама, које су им се чиниле као толико различитих Богородица, а исто тако су и различите од њих, овда једну, овда другу, по различитим потребама дозивали. У саборној цркви у Шартру није се смела помешати

⁴⁾ Писци тадашње литературе изnose, да и најокорелији зликовац може с места залобити царство небесно, ако је самс носио уза се амајлију Богородичину, или ако је у последњем часу Богородици се топло замолио. Тако се казивало и веровало у то време, да је Богородица помогла некаквој краљици Португалској, која је убила два човека, некаквом пустињнику, који је најпре срамотио, а после удавио краљевску кћер. Стеван Бурбонски, доминиканац и инквизитор XVI века, приповеда о некаквом разбојнику, који је уочи светаца увек постио Богородици, који је, полазећи на разбојништво, увек читао своје *Богородице дево*, молећи јој се не престано, да га не остави да умре у греху. Разбојник је био ухваћен и обешен, али је на вешалима остао жив три дана, тако да су га најпосле морали скинути. После је приповедао, како га је Богородица оздо подупирала, те му није дала да издахне. Бude помидован, и после постае поштен човек. И дан дањи овако мисли и верује прост народ у јужној Италији.

Богородица са стуба м Богородица испод земље. Једна је Богородица помагала морнарима кад су у опасности, а друга је призивана у болестима.

3. *Слављење светаца*. И слављење је светаца одговарало старим популарним инстинктима. Од како су оборени стари богови, који су галска племена заштићавали, требало је, да неко њихова места заузме. Било је светаца, којих се заштита протезала на целу Француску. Такав је био свети Мартин из Тура. Свети Денис (Дионисије) био је заштитник краљевских добара; светога Николу су поштовали у Лотарингији; Светога Андрију у Бургоњи. Свети Ђурађ се сматрао више као енглески, а арханђео Михаила више као француски светац. И тако су свеци често изгледали да у ратовима међу народима, областима и варошима, узимљу страну једни за једне, други за друге као оно некада грчки богови у Илијади, и изгледало је, да арханђео Михаил иставља свој штит против копља свога небеског брата, светога Ђурађа. У једној истој вароши, сваки је одељак имао свога засебног свеца. Сваки еснаф је опет имао свога. Било је светаца, који су били познати само у мзвесним кантонима; то су, на прилику, били свеци бретонски, баскијски или овернатски, и за њих није знао ни папа у Риму, ни владика у истој епархији. Ти су свеци имали чудновату физиономију, која је каткад наличила на јерес; они су сурови и груби онако као и њихови поштоваоци, и ваљало их је задобити поклонима, или нагонити силом, па и батинама, да нешто учине¹⁾. Од светаца су тражили понајвише добра земљска, здравље и добит. Они су често чинили чудновате услуге. Није могло друкчије ни бити. Староме су незнабожачком сељаку богови чували његову колибу, штитили му стоку, помагали да му проблија жито, да му

узри жетва. Јесу ли могли нови свеци бити гори? Тако је свети Елоа лечио коње, свети Дидије је таманио вештице, а у Беарну је свети Плураду стишавао децу да не плачу¹⁾.

Велики научници цркве мучили су се Бог зна како, да на саборима утврде узвишене и тешке тачке догматске науке, а црква је била принуђена да трпи ову материјалну и грубу побожност верних јој по духу простака, и да се задовољава само добром вољом њиховом.

4. *Светитељске мошти*. У свако време су хришћани веома поштовали мошти светитељске, али је то поштовање у средњем веку такође особита обележја узело. Кад су се на све стране подизале цркве, кад су се саборне цркве и манастири међу собом надметали, ко ће више верних да привуче, тражене су по што по то какве мошти, које би чудесним

¹⁾ Било је и чудновитијих светаца него свети Плураду, свети Секнер у Беарну, који је сушио кошуље и свети Рабони у Монмартру, који је ублажавао нарав злих жена. Такав је био свети Гинефор којег су у XIII веку поштовали сељаци у Виљневу у Домбу. Тај светац је био хрт зечар, и погинуо је неправедно од свога господара. Један дан тај хрт, чувајући колевку детињу, смотри грду змију, која се беше упутила на дете. Скочи, и после борбе са змијом, удави је. Господар упавши смотри окрвављене пелене детиње и хртова уста па у првој љутини тргне мач и убије хрта. Пошто смотри дете здраво и живо, и нађе мртво тело змијино, увери се о својој неправди, и часно сахрани хрта. Али божанска правда освети њезину жртву; замак буде срушен, а господар се морадне иселити из отаџбине. Сељаци из околине потресени тиме, учине тада божанске почести светога Гинефорта, псу и мученику. У једну шуму близу гроба његова стану мајке доносити своју болесну децу стану их метати на сламњачу под једно дрво, запаливши по једну воштаницу с обе стране главе детиње, па би после одлазиле не обзирући се, доста далеко, како га не би могле видети ни чути. Никад се пиједно дете није излечило, али се често од свећа палила сламњача. Једна мајка је видела где се тако остављеном детету курјак примиче, и с муком га је спасао. На послетку Стеван Бурбонски, пролазећи ту, чује где се говори о чудесима светога Гинефорта, сазна гадећи се, да је то био пас, те избруси сељаке за безбожну њихову празноверницу. Он запови, да се сва шума исечеда се законани пас ископа и спади. Он је и забележио ово чудо од празноверце. Калуђери, а особито сеоски љовби, су били тако ревниосни као Стефан Бурбонски. Забаченим крајевима паћи ће се још и сад много чудноватих обичаја, у којима су се незнабожачке празновернице помешале с легендама хришћанским.

¹⁾ И до данас су се ти обичаји сачували у неким кантонима француским. Један од првих француских писаца, Бретонац по рођењу, у својој књизи *Souvenirs d'enfance et de jeunesse* прича ово што иде: «Приповедали су ми, како се мој отац излечио од грознице. Из јутра пре зоре, одведу га у канелу свеца који од грознице лечи. У исти мах је дошао ту и један ковач с клинцима и клештама. Он распади ватру, усиди клеште, па принесавши усидјано гвозђе пред лик свечев, повиче: «Ако ово дете не опростиш грознице, потковаћу те као коња».

каквим особинама привлачиле себи верне и подстицале на побожност и на поклоне масу народа.

У средњем је веку расуђивање или критиковање било одвећ мало развијено; лаковерност је била вапредно велика. Довољно је било, да за какве мошти неко каже да су мошти тога и тога, па да у то сваки верује. Гргур из Тура у VI веку, Раул Глебер у XI и Жак де Витри у XII бележе сваки за своје време јако развијену трговину са светитељским моштима. Побожност је била толико велика да и сами Раул Глебер признаје, да су и оне мошти које су биле осведочене као лажне, чиниле чудеса.

Мошти светитељске, којима су се поносиле цркве што су их имале, и које су чуване у златним и сребрним кивотима, окићеним драгим камењем, обично су проналажене услед каквог виђења, сна или каквога год другог небесног приказања. Многе су ископане на местима где су у стара времена светитељи мучени; неке су долазиле из катакомби у Риму, одакле их је папа црквама у Француској давао; неке су биле поклон царев из Цариграда, места, у коме се, после Рима, највише моштију налазило. Кад је описивана Антиохија, једноме се попу из Марсеља приснило где је сахрањен свети Ланције. Трнов венац Христов набавио је свети Лудвик од цара Бодуена не за новце, јер би продавање било грех, него на поклон; а краљ је цару дао, опет чисто на поклон, десет хиљада ливара.

Нису све мошти тако редовним путем набављене. Врло побожни људи нису се ни мало устручавали ни да их украду за своју или за какву год другу цркву. Херменегард, архимандрит светога Михаила, 836 год, чује да је тело св. Анастасија закопано у неком винограду близу Каора, оде кришом на место те га ископа и однесе у своју цркву. Један поп из епархије Ремске, налазећи се у Риму, сакриве се поћу у цркви где се чувало тело свете Јелене, украде га и однесе у Хо-Вилије. Два духовника у Руану покушају једаред да украду мошти светога Севера, али их ода други један духовник, којему су свој план били поверили. Кад се 1028 године владика из Трева находио у Палестини, његов сусед, владика из Меца, размишљао

како би му украо један клин од часног дрвета из крста његовог. Он начини клин исти онаки какав је био онај од часног дрвета; покуша чак и да изврши промену, али се догоди чудо, које га прокаже: из правога клина од часног дрвета почне тећи крв!

Кад су Латини освојили и почели плаћкати Цариград у време крсташких ратова, попови и побожни људи из крсташке војске највећма су се бацали на цркве, и из њих су покупили за разне цркве у Француској ко добању, ко ребро, ко читаво тело светитељско.

Није било довољно што су крадене кости пакојних светаца; многи су били способни да живе свеце убијају, само да би сигурније дошли до њихових моштију. Свети Ромуалдо који је основао један калуђерски ред, био је у опасности, да тога ради погине од каквога калуђера. Приповедају, како је други калуђер бријући светога Гутлака, био у искушењу да га бријачицом закоље, само да би мошти његове биле осигуране за манастир.

Чудиовате су се ствари догађале због поштовања моштију. Кад је 680 Еброин хтео да измами Мартина из града Леона, који није било могуће узети, он пошаље два владике и свеца, Реола и Егилберта, да му се загну на светим моштима, како му ништа бити неће. Владике су знале шта је наурио Еброин и да не би пали у кривоветство, они изваде мошти из кивота. Тако њихова клетва није вредила ништа, и Мартина удаве.

Кад је Гиљом, држећи на свом двору Англо-Саксонца Харолда, хтео да од истога узме заклетву, да ће њега, Гиљома, узети за свога наследника, ако сам (Харолд) постане краљем у Енглеској, он му заклетве ради поднесе само два мала кивота. Харолд је мислио, да су у кивоту неки ситни свеци, и радо пристане на тражену заклетву. Али пошто се он заклео, кивот дигну, и испод њега се покаже читаво каца пуна костију највећих светаца. Истом тада позна Харолд шта је учинио, и сав побледи.

Добри краљ Роберто био је тако из два душе побожан, да својим васалима, кад би му се клели, није метао у кивот праве светитељске мошти, него само годубије јаје. Тиме је добри краљ својим веродомним васалима уштеђивао одвише тежак грех ако би вером преврнули, што су они и одвише често оби-

чај имали, а тиме је избегавао срџбу богова и њих и себе ради.

Тако се поштовање светаца изметнуло у неку врсту фетишизма. Мошти су светитеља чуване у намери да би се сачувао спомен и да би се поштовало помињање оних који су за Христа борили се и страдали; али се то чинило и за то, што су тим моштима приписиване неке тајне моћи (као што и сама реч каже) и што су људи у њима гледали неку врсту амаџија или талисмана. Није се толико срдња светитеља очекивала, ако људи нису вршили божанске законе, колико се очекивала, ако се није вршила потребна пошта њиховим моштима.

5. *Баво*. Веровање у ђавола или сатану основано је као што се зна, на светоме писму, али су у средњем веку ђаволу дали много веће место у уображењу народном, него што га је он од старине имао. На машту необразованог народа тога времена страх од пакла и од ђавола више је уплива вршио него љубав према Богу и надање рајско. Црква је принуђена била да страхом укрођава беснога властелина и дивљачнога сељака средњег века, и с тога је у то време расипала на све стране страховите слике последњег суђења, ужасе паклене, и муке што чекају осуђене и те је слике трпала у беседе, у побожне легенде, у слике и у скултуру саборних црква.

Само је тај страх од ђавола могао савладати обест Роберта Бавола и Фулка Црног, само је он могао да њих и сличне њима задуване баци к ногама свештениковим, да их сломи под најтежа кајања, да с њих свуче сјајно господско одело, па да их одене у просјачке хаљине, да их пошаље у Рим или у свету земљу на хаџилук, да их наведе, да сами себе измлате бичевима. Тај је страх већ на самом самртном часу извршио толике исправке; он је, у име кајања, подигао толике манастире и цркве. Како је свуда владало опште незнање, свуда су видели рутаву ђаволску руку: од ђавола су биле олује, помрачења, куге, глад. На све стране се осећао ђаво; на све стране се видео његов нечастиви траг. И калуђер у своме манастиру, и сељак који би се ноћу где на путу закаснио дрхтали су од помисли да се где с ђаволом лице у лице сусретну. Многи су говорили да су га видели, и Раул Глабер приповеда страх

калуђера коме је нечастиви ноћу почео драмати постељу. И у XVI веку моћни основалац протестантизма Мартин Лутер мишљао једаред да види ђавола где се врзма око њега: у замку Вартбургу у Саксонији и сад показују мастилом попрскано место, где је ударио дивит којим је Лутер на ђавола потегао. Безбројне су приче о ђаволу, како се овде или онде показао; безбројне су слике или изрази, у којима се хоће да представе страховити облици цара пакленог¹⁾.

У средњем је веку готово на чисто владао ђаво, и он је био силац као год у време кад је од Бога отпао: против његове силе људима су требале и толике Богородице и толики свеци да их бране. Ако изгледа да је старински политеизам на ново оживео у мноштву небеских лица, којима су се олтари подизали, извесно је да је у овој супротности Бога и отпадника ђавола оживело старо источно веровање у биће два начела, зла и добра.

6. *Причешће*. За време средњег века догмат се о причешћу није мењао. Папа Никола II натерао је 1059 Беранжера из Тура који је порицао истинску суштственост причешћа, да то своје тврђење свечано порече. Али је практика самога причешћа имала неких промена.

Први су хришћани причешћивали се у цркви за столом уз гозбу, као што је то чинило дванаест апостола у вече за вечером. Од четвртога века лаодикијски и хипонски сабор забране гозбе у црквама. Причешће се стане узимати само у цркви, и картагенски сабор, 394 год., нареди да се причешће прима само на штину.

До VIII или IX причешћивало се и киселим и некиселим хлебом. Од тога времена некисео хлебца се употребљавао за причешће само на западу, а кисео се само раздавао народу као нафора, т. ј. као освештен хлебца.

¹⁾ Очајници су се обраћали њему и својом су крвљу потписивали уговор, уступајући њему своју душу. Имају приче о архитектима, који су се њему обратили за какво тешко дело, за подизање какве саборне цркве или моста, који би после постајао ђавољи мост. Много пута би, прича се, људи и ђавола преварили, и он би место човечанске душе морао који пут да буде задовољан и с душом псећом или свињском.

Дуго се причешћивало на оба начина, и у српском се по ма̀ло среќало освештаногa вина. Године 494 папа Геласије прокуне оне који би узимали причешће, а не би уз то сркнули вина из путира. Године 1095 сабор у Клермону нареди и опет, да се одвојено узимљу тело и крв Христова, ван у случају какве немоћи. По том се и то укине, и на послетку се (на западу) нареди, да само поп може у причешћу узимати и вина и хлеба, а хришћанин да може узимати само хлеба, и у Француској се од тога општег правила изузимао само краљ на дан крунисања његовог. Сабор Констанцски од 1414, формално проклиње хришћане који би се причешћивали и вином и хлебом, и осуђује као јерес науку „утраквиста“, која је тражила причешћивање по садашњој пракци источне цркве.

У прво време хришћани су примали причешће у руку, и носили га к устима; жене су га примале на мараму; али 880 године сабор у Руану одлучи, да свештеник својом руком приноси причешће к устима верних, пошто је само он имао право да се дотакне тела Христова.

У прво време су хришћани примали причешће после сваке службе. Више сабора у почетку XIII века, наређују да се хришћани причешћују три пут у години: о Божићу, о Ускрсу и о Духовима. Сабор латрански од 1215 наређује причешће само један пут у години. Сабор тулуски од 1229 наређује на ново причешће три пут у години.

У прва времена су и деца примала причешће, што је и данас обичај у цркви источној. Сабори латински у средњем веку, поименце пак сабор латрански, допустише причешће само лицима зрелим, која су се кајањем за причешће пригодила.

Већ XIII је време превелике заузетости за причешће. У то време су, што се тиче причешћа, забрањени неки обичаји који су изгледали као противни поштовању; а ти су обичаји овали, што су гдекоји из претеране побожности узимали више пута и различито причешће, што су се причешћивали више пута у дану. У то време се уобичајило подносити причешће на сјајном послужавнику. Тај је послужавник стајао у гдекојим црквама под величанственим наткриљем ако у чадору. Године 1203 кардинал Гвидо у Кеану

први је прописао да се звоном оглашује, кад се подиже тело и крв Христова и кад се на улицу износи. Године 1216, услед неког виђења које се показало побожној жени Јулијани, Роберто, владика из Лијежа, установио је у својој епархији празник божији или празник свете тајне. Године 1264, услед некога чуда које се збило у Болсени, Урбан VI одобри тај празник за сву западну цркву, а свети Тома Аквински напише, том приликом, величанствену службу, од које се неке песме и сад певају у западној цркви. У то време се збивају и велика чудеса и легенде о причешћу, чудо с Јеврејиним, који је уништио причешће, а којег је причешће проказало; чудо с мазгом што је клекла пред телом Христовим, које је држао свети Антоније из Падове; чудо с играчима на мосту у Утрехту, који су се подавили што своје игре нису прекинули кад је проношено причешће. Свети Лудвик је видео у причешћу дете, и мирно га је гледао; тако му се то чудо са свим природно чинило.

7. *Вршење осталих обреда.* Дуго времена се крштење вршило само над зрелима; касније се почело вршити и над ново рођенима. Вршило се на три разна начина: *преливањем* сипљући воду на главу крштеноме: *погањањем*, кад се онај који се крштава сав утапао у крстионицу, и *шкропљењем*, кад је ваљало крстити читаву гомилу.

Потапање је било најобичнији начин. Тако је Кловиса крстио свети Реми, тако је Карло Велики крстио Саксонце; тако су Нормане крстили Карлови последници. Крштеник би скинуо своје одело и огрнуо би се превесом или кошуљом; по том би се три пут потапао у воду, и свагда би, том приликом, епископ изговорио једно име свете тројице.

Крштење преливањем дуго се времена држало само за лица која су у смртној опасности; али оно IX века оно је све већма улазило у обичај, докле није остало као једини обичај који вреди на западу.

Покрај тајне исповести, у четири ока, дуго времена је била у обичају и јавна исповест, која се вршила у прва времена ватренијега хришћанства.

У XI веку Црни Фулк се исповеда јавно под притиском тешких прекора савести; у

XIII веку то исто чини Фрањо Асиски из религиозне претераности. После тога се утврдила тајна исповест као једина призната. Сабор у Латрану 1215 године тражио је да се сваки хришћанин бар један пут у години исповеди, а после је, пошто су јереси почеле јако ширити се, сабор из Тулуза тражио 1229 да се исповест врши три пута у години, и да је онај сумњив због јереси, који то не би чинио. Исповедник је, кроз цело време средњег века, налагао и казни онима који се исповедају, и то нису биле само молитве и постови, него много пута и телесне казне. Свети Лудвик је сам себе шибао неким многостручним бичем, или је заповедао своје исповеднику да он то над њим изврши. Краљ енглески Хенрик II претрпео је да њега јавно голих рамена и на коленима, бичем избију покрај гроба Томе Бекета, жртве његове.

У случају потребе, и кад није било приручи свештеника, за дуго се могла исповест учинити и сваком другом од хришћана. Јоанвил приповеда, како се у Египту конетабл Кипарски исповедно њему, и да му је он рекао: „Нека сте опроштени оном моћу, коју ми Бог даје“. Таква се исповест сматрала као полутајна.

Конфирмација се вршила одмах после крштења, кад је крштени био у зрелијем узрасту; а од кад су се почела крштавати млада деца, конфирмација се вршила у време зрелијег узраста.

Скоро до IX века венчања се нису вршила унутра у цркви, него пред црквеним вратима. И сад се на истоку онима који се венчавају међу на главу металне круне, што је на западу било донекле у обичају, па се, после, избочијало.

Сабор у Павији од 850 год. наредио је да болесници примају последње помазање; али је црква то забранила онима који би били искључени од причешћа.

8. *Празници.* У XIII веку празници су се били јако нампожили. Побрајање, које је године 1229 учинио сабор у Тулузу, показује да се са педесет и две недеље и педесет празничних дана више од четврт године посвећивало верозаконском празновању. Спрам обичаја данашњег времена, који празнике узбијају, ваља забележити, да су се онда сви празници озбиљно светковали, и да су за-

твором, или глобом, или канонично кажњавани они који би чинили противно. Жан Жерсон и његов пријатељ Никола Клеманфи у почетку XV века, тужили су се на мноштво празника и на честе прилике за пијачење и иступе, које је народ у празницима налазио: Сувременик њихов Мишеа, владика у Оксеру, старао се, да у својој епархији број празника смањи. У ствари празници оновременом народу нису били неповољни. Индустрија је била мало развијена, и нису јој празници много сметали, ма да су у ствари празници били узрок чаме тадашње индустрије, али се од тога мало рачуна водило.

9. *Постови и уздржљивост.* Од времена Карла Великог часни пост и пошћење петка постадоше обавезни на западу. Године 1365 забранише уз часни пост и масло и млеко. Од године 1368 пошћење субота поста обавезно за свештенике, а од њих то после примише и хришћани. Треба забележити, да су од IX века, са све већим уобичајавањем поста, правила поста постала мекша него у старије време. У први мах се уз пост смело јести само један пут, и то хлеба и пресна зеља; у средњем веку уз пост се смело јести не само кухано зеље него и риба и гдекоје водене птице, шљуке итд., а облапорни попови су се већ бринули, да списак уз пост дозвољених јела што већма рашире.

10. *Свештена водица.* У првобитној цркви био је у обичају један обред који се узводи на најстарије религије. Незнабошци су имали пропис да се најпре умију светом водом, па тек онда да улазе у њихове храмове. Први хришћани умивали су образ и руке у легенима пуним воде. Овај обред, у исти мах хигијеничан и симболичан, примили су и мусломани: сваки се мусломан пре молитве умива. И у западноме се хришћанству тај обичај дуго времена држао, али се на скоро уобичајило место умивања просто умакање прстију у свештену водицу или додиривање ките или четке, ком се свештеном водицом шкромпа.

11. *Часови, вечерње.* До данас је западна црква сачувала римска имена часовима; „први“ је у шест сати у јутру, „трећи“ у девет сати; „шести“ у подне; „девети“ у три после подне. Од четвртога века служила се једна служба у девет сати у славу си-

ласка светог духа; у 12 сах. у спомен распетија; у три сата, као у час Христовог издахнућа. Богомоља у шест сати из јутра није старија од XII века. То су били молитвени часови у даву.

Ноћ је исто тако била подељена на четири доба или вигилије. Молило се Богу у сумрак, у по ноћи, кад петли запевају и у свануће. Од V века хришћани су уобичајили да иду у цркву само у свануће, и да тада од један пут читају сав ред ноћних молитава. Тако се од ноћних молитава начинила јутрења. И на скоро су ноћне молитве вршили само кадуђери и каноници.

Што се тиче молитве у сумрак, прве ноћне молитве, ево како је она претворила се у вечерњу, и преместила се у другу полу дана. Вечерња се, као што јој само име каже, светковала у вече, кад би се вечерња звезда указала. У Риму се најпре уобичаји, да се та молитва врши у три сата по подне, и тај се обичај после у току VIII и IX века распростре по свему западу.

Молитве преко ноћ остале су и читале су се после, као *часови*.

12. *Звона, оргуље*. У прва хришћанска времена хришћани су сазивани на молитву преко викача, који су ишли од куће до куће; или би владика за раније објавио у које ће доба бити молитва. Источна се црква дуго служила клепалима и звечкама, у које се ударало маљцом или чекићем. Та оруђа доводе на памет слична оруђа „гонге“ у кинеским и индијским пагодама.

На западу се зна тек у VI веку за звона, на истоку су се звона уобичајила истом у IX веку. За звона се подиглоше они високи звонници, који су грађени или одвојено од цркве или су уз цркву стојећи, високо се изнад ње подизали. Звонике су морали градити све тврђе, пошто су звона све већа и већа лили, после су их градили свакојака, измишљајући складно звоњење многих и различитих звона.

За праћење црквених песама оргуље су уведене око VII века; године 660 папа Виталијан је одобрио употребу оргуља у црквама; године 757 Пипин Кратки добије величанствену оргуљу од грчкога цара Константина Копронима, и намести је у цркви светог Корнелија у Компијењу.

Звона су отишла са Запада на Исток; а оргуље су дошле с Истока на Запад.

13. *Пут на распетије*. Изгледа да су Францишканци први увели побожни обичај да се прави литија кроз четрнаест одмора христових, еда би се веће саучешће узело у слављењу страдања његова. Изгледа, да о томе нема помена пре XIII века; али од тога времена почињу се цркве или гробља китити сликама разних сцена из страдања и самога распетија Христовог.

14. *Бројанице*. Спомиње се, како је некакав египатски кадуђер Макарије у IV веку читао триста молитава на дан, и како је за сваку бадио са свога крила по један од триста камичака, које је ту сместио. Бројанице су ушле у обичај од XI века, измишљене су да би послужиле за бројање молитава. Гиљом Малмебурски говори о некаквом низу драгоцених каменова које је имала једна енглеска грофица, и приповеда, како су ти каменови били нанизани на узицу, и како је она пиз тај међу прстима држала, додирујући при свакој другој читаној молитви друго зрно, да се не би у броју помела. Људи и жене носили су своје бројанице у кеси или обешене о појасу; грађене су веома скупоцене од амбре, од кристала, од камена. Пошто су доминиканци увели у обичај молитву *Богородице дево*, бројанице су неке остале за оченаш, а неке су нарочито грађене за *Богородице дево*.

15. *Хаџилуци*. На хаџидук се ишло највише у Јерусалим и у Рим, по том Сен-Жаку у Кампостељ, Сен-Гаду у Швајцарској; светоме Робу у Треву, тројници мудрих краљева у Кели, светоме Николи у Пор у Лотарингији, светоме Мартину у Тур. Међу Богородицама најславнија је била Богородица у Шартру, у Пију, у Ореју, у Фурвијеру, у Рокамадуру, у Лијесу, Лаону, која је опомињала, како су три крсташа, три брата из Епа, заспали као робови у Египту, а после се, услед завета тој Богородици, пробудили у својој баштини у Француској. Још је била усамљеничка Богородица у Швајцарској, снежна Богородица на врховима алпским, Богородица помоћница у приморју. Праве хаџије су путовале пешке са штапом у руци а сиромашком торбом о плећима; они су каткад на коленима с кожом исеченом и изудараном шљунком,

пели се уза стрмените стазе које су водиле капедама, или су сами себи чинили завет, да за свака три корака, што би их учинили напред, два корака тргну назад. Праве су хаџије за мало милостиње примале се и да завете других, који би им их поручили, извршују.

16. *Заблуде верозаконског осећања.* Верозаконска ревност није стварала само калуђерске редове: она није само одушевљавала усамљенике који су живели по планинским пећинама или по шумској самоћи, није подстицала само хаџије да тумарају по свету. Било је по насељеним градовима усамљеника и усамљеница, који би се дали зазидати у уску ћелију, те би ту животарили до смрти у ђубрету и у затвору, добијајући кроз једну једину отворену рупу мало ваздуха, светлости и хране, што би им побожни хришћани давали. Ови побожни сметењаци много опомињу на факире индијске и сантоне муслманске.

Има и других обичаја што теку из сујеверица које су исто тако старе. У XIII и XIV веку начинише се по Немачкој читаве чете људи и жена, које су, скоро голе ноге, тумарале по варошима и селима шибајући сами себе по раменима. То су некаква братства „шибалаца“, који су и у Француску дошла, изазивљући побожности и скандал, против којих је беснела црквена и краљевска полиција. То је била нека сорта верозаконске заразе, која се из мистичне Немачке раширила и међу Французима. Друге су се опет претеране дружине упуштале у бесне игре у част светога Гуја, и вградиле су док би се већ до издасања умориле. Ови шибаоци и играчи имају такође сличне себи дружине у извесним дервишима и бекташима света муслманског. И у грчко-руској цркви има нека секта, у којој људи сами себе шибају играјући у наоколо. Ни сами протестантизам није се могао отети од овога заноса, јер у Удруженим Државама северне Америке имају секте које дркћу и скачу. Ово су све празноверице и моралне болести старе Азије, које су се, кроз средњи век, протурале до данашњих времена.

17. *Јереси.* Средњевековне јереси час се држе старих празноверица, час се опет упињу да дух човечански очисте од претераног веровања. У франачко време и за владе првих француских краљева показаше се многи јеретици. То су, понајчешће, биле поједине лич-

ности. На скоро почињу велике јереси. У XI или XII веку показују се *Катар*, т. ј. чисти. По том доласи јерес *Бегари* или *Пикара*. То су били ванредно побожни људи, али су волели независност, јер нису хтели никакву црквену власт, а хтели су да живе без власти у веровању, које би, по њиховом мишљењу, било савршеније.

Две велике јереси XIII века ово су. 1. У долини Роне јерес валденска (водоаска), јерес „сиромаша лионских“, коју је основао Петар Валд (Pierre de Vaux) трговац лионски. Много је слична са протестантизмом, и с истим се, пошто се он појавио, и слида. 2. У Лонгедоку јерес *Албиџојска*, по свој прилици наставак јереси катарске, која се наслађала на стару Мапихејску доктрину. Она је веровала у два противу положена начела, у доброга и у злого Бога. Од једнога је изашао Стари, а од једнога Нови Завет. Добри Бог је створио душу а од злого је тело. Тако се тело сматрало као нешто што је за презирање Исус Христос, кад је био на земљи, био је у телу само привидно; и на крсту је он умр'о само привидно. Што се год тицало тела, није вредило ништа, и по томе с телом се могло чинити ма шта. Савршени знаоци или пастири те секте за то су тело до крајње мере небрегавали, кињили су сами себе постовима, свакојаким лишавањем и неједењем меса; међу тим обични приврженици схватили су то друкчије, и одавали се свакоме телесном уживању. Сви су одрицали тајне, и дела и власт цркве¹⁾.

Гора него јереси била је на југу Француске у Лангедоку немарност за све што се тиче вере, која је ту укоренила се због утицаја муслмана (из Шпаније), шизматика и јеретика. Народ је у том крају свуда био противан цркви католичкој било због тога што је био фанатичан за јереси, било што је сваку без разлике веру презирао. Попови су се с муком смели показати на улици; црквена су имања грабљена и отимана. Владика тулуски примао је од свега свога одређеног дохотка само 96 суа, а мазге би своје смео слати на појило само под стражом. Кад је свети Бернардо дошао у Каркасон да пропо-

¹⁾ Познато је, да је ово учење богомилске јереси, која се управо са балканског полуострва и раширила по северној Италији и јужној Француској.

веда, народ се тако с поља дерао и лупао, да се глас његов у цркви никако чути није могао. Светоме Доминику, кад је ту долазио, привезивали су на леђа омуте сламе. Краљ Арагонски, кнез тулуски и сва велика властела земаљска владала су се у томе као и народ. Рајмондо Тулуски се веома безбожно шалио, играјући шаха са својим капеланом. Људи су му били тако привикнути, да су на један знак нестрпљења, који му се случајно измакао, с места убили легата Петра од Кастелно. У то време је папа Инокентије III разуздао на француски југ властеду францускога севера, која је била не само пуна вере, него и побожна, која је уз то, била још доста груба и похладна на туђе добро.

18. *Ратови против јеретика; инквизиција.* Године 1204 Инокентије III установи против албижојске јереси инквизицију, и око 1215 године постави јој за поглавара светог Доминика. Кад је јерес сатрвена, Гргур IX, године 1229, уреди коначно тај страховити суд који се 1255 установи и у северној Француској. Бланша Кастиљска установи у Тулузу зазидану тамницу, у коју су јеретичи живи заштићени. Југ француски за три читава века притиште тиранија, каква се једва замислити може. На све стране су киптеле парнице за веру, заштићивања, спаљивања, мртва тела, која није било слободно међу хришћанима сачувати, која су се вукла по оградама и путевима. Рушили су кућу, у којој би се пронашао јеретик. Против окривљеног употребљавана је тајна истрага и мучење. Против њега се примало свако сведочанство, свака клевета, па чак и кад би долазила од злочинаца и осуђеника, од жене и деце. Ко меса никад није јео, спаљивали су га што напада савршенима; ко ли би јео меса сваки дан, спаљивали су га као јеретика Валденса. За онога који никад никога није хулио, на југу су мислили да је подазрив као чист; на северу су опет за хулу језик проврћивали усјаним гвожђем. Црква не подноси крв, рекао је сабор у Латрану 1179 године, и за то кад би црквено судство некога јеретика на смрт осудило, извршење се поверавало световним властима. Младићи у четрнаестој и девојчице у дванаестој години имали су да цркви заклетву положи. Због многих исповести и причешћа, због многих празника, што

је наређивала црква, јеретичима није било могућно за дуго се крити. И јерес је најпосле искорењена свима средствима: одузимањем властеоских јеретичких имања, давањем њихових добара властелима са севера, притиском над мањима и ситнијима.

Инквизиција у Француској није стигла инквизицију шпанолску, која је за време од од три века упропастила 300.000 душа: али је ипак и у Француској пропало од инквизиције сувише људи, и њен је притисак убио сваку слободу мишљења.

19. *Јевреји.* Историја Јевреја у средњем веку више припада историји економских него ли верозаконских идеја. Црква се на њих никада није толико једила колико на јеретике. Црква сама нити је подстицала па Јевреје народ, који је, у извесним моментима нападао на њихова предграђа, нити мрачне проповеднике, који су по каткад на њих распаљивали страсти простога народа. Црква је хтела, да су Јевреји потчињени, понижени, црква је мислила, да се у њима види спомен њихове пропасти и смрти Христове, као што је рекао Рауд Глабе; црква је, са своје стране, кажњавала сваки покушај пропаганде; црква би предавала инквизицији оне између Јевреја, који би се покрестили, па се опет враћали закону Мојсијевом; али црква није никада предузимала да Јевреје силом обрати у хришћанство. Ниједан папа није био против Јевреја. У XII веку је свети Бернардо протестовао против покоља, који су крсташки другога крсташкога рата учинили. Он је уверавао, да Бог има своје намере и с Јеврејима, и да ће, на послетку, и Израил бити примљен у крило цркве, кад то буду сви народи. Сабор у Латрану наредио је 1179 да се Јевреји не смеју присиљавати на крштење. У XIII веку Албер д' Е је учио, да „Бог не наређује никоме без разлике да преко своје драге воље или силом уђе у ред католичански,“ а свети Тома Аквински вели, „да се само јеретичи и отпадници могу нагонити да одрже што су обећали.“ Инокентије IV у 1247 старао се да Јевреје заштити од насиља простога народа, „Није истина што говоре, пише он у једној својој були, да се они причешћују срцем жртвованог детета.“

Гоњења, која су Јевреји у средњем веку подносили, долазила су од фанатизма народ-

нога, који се раздражавао, или од покрета крсташких ратова, или у време ватрене вере у причешће, свакојаким причама о јеврејским безакоњима. Ако су по каткад зло пролазили од краљева, велике властеле световне и црквене, то се догађало више за то што су били странци и што су били богати, него ли због различите вере. Покољ у Безијеру, који се сваке године понављао уз велику недељу, понижаваће наношено Израилџима у Тулузу на велики петак, прича о Јеврејину, којему је пред црквеним вратима ударен шамар, и о ономе што је 1018 од шамара, који му је ударила рука с гвозденом рукавицом, погинуо, — све је то било у Лангедоку, где је католицизам најмање ватрено било, онде где се црква сама најмање слушала, где је букнула јерес албиџојска. Ти се варварски обичаји у осталом у XIII веку искоренише.

20. *Како се у средњем веку вршила вера.* Кад се црква уверила, да нико више не спори нити њене догмате, нити њену власт, она је хришћанима допуштала слободе, какве се једва данас разумети могу. Она је штедела старе сујеверице, отварала је своје цркве за најразноличније послове, и сама се у њих мешала. Има обичаја, за које би се и данас рекло да скрнавe олтар, а онда их није нико забрањивао. Народу је допуштано, да се по вољи забавља, а свештеници су у томе били што и народ. Ондашња вера није била тако јако озбиљна, нити је била једна вера црквена и једна светска; ништа није била тада искључено, јер је вера собом обухватала читав човечански живот. Весело се ишло путем спасења; хаџилуци су често били забавне шетње. *Скуишгине* и *опростаји*, као што се још и сад зову у Бретањи, били су многобројни и бурни састанци, где су трговци, певачи и свакојаки играчи изводили своје вештине. Нико није спремао нарочито лице за цркву кад у њу улази; црква је била то исто што и улица; то је била општа кућа. Олтар је припадао служби и свештенству; остала је црква припадала народу. У цркви су се састајали црквени сабори, ратни савети; у цркви су држани и општински побуњенички састанци. У цркву се ишло на шетњу, ту су тражене новости, ту се говорило о пословима. Кад би падала киша, или ако није било другога удесног места, у цркви се држао и

пазар. Свето звоно је звонило за пазар, за општински збор, за побуну, као год и за службу божију. Црквени човек, свештеник или каноник, припадао је свету исто толико као и остали људи, а остали су људи опет припадали цркви колико и они. И међу самим калуђерима налазило се веселих људи, који су позивани на свадбе и на остале домаће светковине, који су се радо забављали драматичким причама о њима самим, који су, међу тим, били и опет врло црквени људи, који су могли, покрај свега тога, и добро поучавати у вери за то што си умели веру омилити и што су и у грубе масе уносили нешто хришћанских идеја. Францишканци су, на прилику, били врло популарни. Данас нам њихово одело изгледа необично, али се онда то одело мало разликовало од одела осталог света, и они су у њему ишли просити и распитивати, у њему су они улазили у куће, питали за здравље чељади, давали савете, прописивали лекове и делили благослове. Помешани с народом они су делили све његове жеље, па и бунтовне мисли против велике црквене властеле. Радо су они пристајали с општином против кнеза и владике.

21. *Чудновати обичаји у вршењу вере.* Кад се у календару прођу главни годишњи празници, може се видети колико се некадашњи обичаји у вршењу вере од садашњих разликују.

Хришћанска година почиње празником рођења Христова, о Божију. Као и данас, у средњем су веку намештане у цркви јасле, с волом или магарцем, који је својим дахом загревао божанско дете; на огњиштима се доживо бадњак; на брежуљцима су паљене ватре; а деца су у својој обући налазила поклоне малога Исуса. И више се чинило. У Евре-у, на прилику, у олтару се ређало дванаест ђака, од којих су шесторица представљали Јевреје, а шесторица незнабошце. Истима се предаже да признаду тајну Христовог очовечења; и кад они то неће, онда се изводе редом сви пророци, који су прорекли долазак Христов; изводи се Мојсије, са својим рогатим челом; Валаам на своме магарцу, три Јеврејина из пећи; незнабожачке сибиле и дванаест апостола. Свако ово лице пева пророштва, на која се одговарало песмама. И на послетку се она тегобна дванае-

сторица што неће да верују изјасне да су се убедили.

На дан покоља младенаца (28. Децембра), који је Лудвик XI са особитом побожношћу светковао, биран је невинима владика, којему је прави владика нешто плаћао, који је имао право да новац са својим ликом кује, који је као првосвештеник служио на олтару и који је делио благослове. На тај дан су и дувне у извесним манастирима могле примати свакога, могле су их частити и играти с њима.

Сав свршетак Децембра и почетак Јануара био је посвећен празнику Христовога рођења, и провођен је у светковинама, које су опомињале на стара римска времена. Световни и црквени људи облачили би се као жене, као ђаволи, као животиње, и прекрилили би цркве, ту би с олтара служили као службу, певали би веселе песме и извртали молитве из тробника. Некога би прогласили за лудачког папу, и онда би га кадили димом старих свећа и осталим смрдљивим стварима.

Светковина се лудачка сусретала са светковином магарећом. У спомен магарца, који је са светом породицом путовао у Египат, навлачили би каквоме лудову свештеничку капу, водили би га к олтару, и онда би му

певали нагрдну неку песму, пола на француском, пола на латинском језику.

Богојављење или празник три мудраца с истока светковали су гозбама, на којима је сечен кодач тих мудраца. На тај дан је било у Паризу четири игре: поповска, ђаконска, под-ђаконска и ђачка. Чистом недељом започињао се пост, пред којом је долазио пазар са шункама.

О нашем Ђурђеву-дне садио се кукуруз или кочићи, окићени цвећем и пантљикама.

Каноници у Рему излазили су један пут с литијом, и сваки је носио харингу за узицу, старајући се да стаје на харингу свога претходника, а да ономе за собом не да стати на своју харингу. То се звала литија с харингама.

Све те будалаштине и профанације забрањивали су сабори и папе; али су их побожни људи бранили и штитили. За магарећу светковину говорили су да је толико одобрена од Бога као и светковина Богородичина. Карло VII покушао је у Паризу, да обори „лудачки празник,“ тај „гадни остатак незнабожачког идолопоклонства и службе безбожноме Јанусу“.

(Наставиће се)

ВАСПИТАЊЕ КАО НАУКА

од

Александра Вена

ГЛАВА ОСМА

Очигледна настава

(Наставак)

Друга важна страна очигледне наставе, јесте одређеност цели, ограничавање њеног обима. Учитељ мора добро размислити каква је цел његове лекције. Што су лекције у почетку више или мање без свезе, то се, можда, не може уклонити, и мора тако бити; али оне се постепено морају доводити у свезу, те да опет сачињавају једну целину. Цели могу бити различне, и с тога је потребно да се оне тачно обележе. Узмимо један од обичних примера очигледне наставе.

Он ће нам показати ону опасност, која настаје, кад се у једну лекцију сувише много ступи, и ако би та лекција могла потпуно да се сачува од тога, само кад би се држале извесне границе у погледу квантитета (количине), па макар баш и да не би било онога другог захтева у потпуној мери, који налаже, да се строго мора назити на јединство.

Узмимо један од обичних примера, *звона*. За са свим малу децу овде ће мало чега

другог бити сем вежбања у посматрању и описивању. Случајна околност да се деца звоном скупају на наставу, послужиле као једна врста увода. За тим ће се показати звоно, а по свој прилици већина ученика видела је звоно још пре. Деца посматрају облик звона, разгледају брэнце које је унутра обешено, звоне и посматрају како се брэнце клати и о дуварове звона удара, и како отуда постаје глас. За једну лекцију у првом стадијуму ово би било са свим довољно — да деца увиде онај однос између узрока и последице, који се у овоме случају показује у ударању једног чврстог тела о друго, при чему би се могла додати и још нека слична факта, која ученици познају из свога искуства или на која би се они лако подсетили питањима. Наравно, ту нема ничега, што ученици на послетку не би и сами научили, али кад се ученици рано са оваким стварима упознаду, онда им то после служи као основа за више знање и као први корак за акустику. Што се тиче оних разноврних прилика, у којима се звоно употребљује, и о којима би се могло ученицима говорити, ту се мора узети у обзир, да би излагање таквих ствари пре могло послужити као популарна забава, него као духовно образовање. Па и само објашњавање металне структуре звона за овај је стадијум нешто прерано, премда би и то могло послужити као припрема за доцнији стадијум, кад се буде објашњавао звук детаљније. *Ова лекција служи само за то, да се у емпиричком облику објасни однос између узрока и последице.* Па и ако та лекција узима један предмет научног испитивања, ипак она не прекорачује границе искуства и интерес једнога детета од седам година.

Као што је раније напоменуто, и један комадић креча може бити један предмет, који ће читав скуп одраслих занимати. Многе се науке сусрећу у овоме предмету, и с тога он може послужити као полазна тачка једне

згодне екскурзије у различним правцима. Он стоји у свези са Зоологијом, Геологијом и Физиком, и може дати довољно повода и ослоња, да се о свима овим предметима интересантне ствари износе или познате у сећање изазивају, и у след своје свезе са овим предметом и у памћењу остану. А осим тога, овај предмет стоји у свези са многим користима и свакојак се употребљује у различним радовима. И с тога за учитеља нема подеснијег предмета, који би он могао више пута узимати, и опет сваки пут имати једну одређену и ограничену цел.

Без сумње Зоологија и Геологија морају тек доцније доћи на ред, и то или после неког површног увода или у намери да се тим говором о зоолошким и геолошким особинама припреме ученици за доцније опширније предавање истога предмета (креча). Што се у појединоме у почетку као лекција (у којој се дају знања, до којих сокачки дечак може доћи само каквим ретким случајем) дати може, јесте то, да се покаже згоревање крече и кречњака у пећима, и добијање неугашеног креча, који се доцније водом угаси; и с песком помеша као малтер (слепак ?) употребљује. Ако се ово изнесе тачно, без икаквог развлачења, онда се тиме обрадује један интересантан емпирички ланац од узрока и последица, које ће једног дана доцније, кад се буду објашњавале хемијске и физичке снаге, моћи бити од користи.

Ако се неки предмет предаје са искључним обзиром на његову употребу, онда се могу уз њега споменути и остале ствари, које се на исти начин употребљују. И у томе ће случају лекција послужити за цели генерализовања (уопштавања), те с тога треба оставити све друге односе на страну, који не би у овај круг спадали. Кад се предаје о угљену, да би се на њему објаснило сагоревање и топлота, онда се, дакле, с њиме могу споменути и друге сагорљиве материје, као што је дрво, крпе, суво лишће, сумпор.

Али у овоме случају не сме се ништа друго предавати о угљену, сем можда, да се при сравањању са дрветом покаже и заједнички постанак обадвога. Пошто је предмет лекције просто она појава сагоревања, онда се морају сви остали односи у погледу особина топлоте, изоставити, као ствар која припада другој лекцији, која ће се нарочито бавити тиме.

С друге онет стране, једна лекција, која треба опширно да изнесе облике, у којима се један предмет примењује, и да покаже његове особине, не сме ни једну особину тако свестрано претресати, да улази и у објашњавање закона, нити се смеју набрајати све друге ствари, које имају исте особине. Цељ оваке лекције јесте, да се изнесе потпун преглед свију снага, које су у томе предмету (супстанци) сједињене, да се све те снаге и облици примењивања обухвате и покажу у једној тоталној слици (целини). Овим се условљава, да се у објашњавање различитих облика примене само у толико треба упуштати, у колико је нужно, да би се оне могле разумети. Олово је, на пример, један метал. (Уз који се могу још два или три друга метала узгред споменути); оно је тешко (десет пута теже него вода), меко (у сравању с металима), гинко и растегљиво; топи се у обичној ватри, а не рђа као гвожђе. Оно се употребљује за прављење разних цеви, за пушчана танад и за слепљивање. Кад се говори о овим разним облицима, у којима се олово употребљује, могло би се тиме у неколико говорити и о појединим особинама олова, због којих се оно употребљује за ово или за оно; али с тиме би се зашло у другу лекцију, која узима особине, те помоћу њих објашњава односе између узрока и последице. Ова је лекција увод у Минералогiju, и за њом треба да се говори на овај исти начин још и о неким другим металима, а уз то се може узети и неколико неметалних супстанца. Између тих лекција могу се уметнути још и друге, којима би се говорило о по-

јединим особинама, као на пример, о тежини и растегљивости код различитих супстанца. У њима би се набрајали такође и они случајеви, који се негативно или противно понашају. Помоћу таквих лекција могу се особине потпуније појмити, него кад би се о њима говорило само у свези са једним телом. Овде, дакле, морају се разликовати две врсте лекција, које се не смеју никад снајати у једну.

Исто тако, према доведе споменутих назорима, морају се управљати и оне лекције, у којима се зарад објашњења *биљног царства*, говори о цвећу, цбуњу, дрвећу и другим биљкама. И ове лекције морају се по реду удесити у један читав низ, који ће имати своју одређену цељ, а онет ће и свака лекција посебице бити једна *целина*. Кад се најпре почне говорити о цвећу и другим биљкама, онда је цељ предавања потпуно постигнута, ако су њиме деца подстакнута на посматрања и на описивање посматранога речима. Јер и ако ученици могу и раније познавати спољни изглед оних биљака, о којима им се предаје, ипак они ни једну једиту од њих нису потпуно тачно посматрали. И за ово им се даје прилика предавањем, кад се они могу подстаћи, да сваки поједини део биљке: корен, стабљичу или стабло, лишће, цвет, гране, плод, семе — именују. При томе се могу узимати различне биљке, на којима ће се моћи јасније видети разлика између појединих биљних делова. За тим долази једно предавање само о једној биљци, на пример, о кађунку, да би се њени поједини делови — корен, стабљика и т. д. — боље уочили и запамтили. За тим ће се предавати о различним другим биљкама у свези са познатим цбуњем и дрвећем. И онда може доћи једна лекција, у којој ће се, на основу оно неколико познатих примера о јединкама, извести општи појам о дрвећу (генерализати). Али ни у овој лекцији не сме се ићи далеко, него треба изнети најважније заједничке одлике дрвећа, у које ће доћи

само величина (у висини и дебљини), раз-
гранатост, лишће, цвет и како је дрво уко-
рењено у земљи. О растењу и умирању (не-
стајању) дрвета требале би да дођу нарочите
лекције, а опет засебно и одвојено и од овога
морало би се говорити о изворима храћења
помоћу корена и лишћа. И ово би била једна
емпиричка лекција, која би служила као при-
према за науку о биљној Физиологији.

Пре него што почнем о животињама го-
ворити, хоћу да наведем трећи закон очи-
гледне наставе. Он се односи на то, да ова
настава готовину конкретних представа умно-
жава, или другим речима оно, што се обично
каже, да се очигледном наставом негује или
проширује снага за схваћање и уображење.

Настављајући и ослањајући се на оно, што
је деци већ познато и разумљиво, могу се
износити слике и непознатих предмета, које
ће деца моћи запамтити и схватити, и које
ће им за доцније цели бити од користи. На
тај начин деци се може у површном пре-
гледу дати слика о египетским пирамидама,
о палми и о камели у пустињи. У колико
овде долази у обзир снага за схваћање, она
се неће много реметити тиме, што оваке слике
неће бити баш потпуно по правилу изведене.
И скоковима у предавању потпомаже се раз-
витаком ове снаге. Све што може да учини
извесан утисак, то оставља у духу и успо-
мену или сећање.

(Наставиће се)

ШКОЛЕ ЗА ОБРАЗОВАЊЕ СЛЕПИХ

(Наставак)

„Овај слепац оцењује близину ватре према
степену топлоте, а висину до које је неки
суд вануљен течношћу, према оном шустању
што га течност прави кад се из суда у суд
прелива или у суд насипа. Близину неког
тела он оцењује према притиску ваздуха на
његово лице. Он примећује и најмање про-
мене, које се десе у ваздуху, тако да он ши-
року улицу може разликовати од уског со-
кака. Он изврсно оцењује тежину тела, као
и кубну садржину судова. И кад би његове
руке биле теразије, а његови прсти циркле,
онда бих се смео кладити, да ће свуда, где
се инструменти ове врсте употребљују, један
слеп пре погодити праву меру, него 20 окатих“.

„Као што он у гласу примећује безброј
разлика, тако и у глаткости и рапавости тела
код њега има врло много разлика. Он оце-
њује лепоту према пипању. То је већ лако
појмити, али теже је схватити оно друго, што
он *мао* цени и према изговору и гласу. То
је задатак Анатомије, да нас обавести, да ли
између делова уста и небаца с једне, и спољ-
њег облика лица с друге стране, постоји
кака свеза.“

Наш слепац ради понеке ствари из стру-
гарског посла и с иглом; он уме и да урав-

њава са угломером, и простије машине да
раставља и саставља. У музици разуме већ
толико, да може да одсвира један комад, само
кад му се кажу ноте и њихова вредност. Он
оцењује с много већом тачношћу него ми
трајање времена, према току рада и мисли“.
„Лепота коже, чврстина и пуноћа мишића,
лепота облика, благо дисање, чистоћа у из-
говору, чаробност гласа — све су то ствари
на које он велику вредност полаже код
других“.

„Он је се оженио, да би имао очи, које
њему припадају. Пре тога намеравао је да
узме за жену једну глуво-нему, која би њему
позајмила очи, а он њој слух“.

„Ништа нас није тако задовољило, као
његова ванредна умешност и окретност у мно-
гим стварима, и кад му ми наше чуђење из-
јависмо, одговори нам он: „из тога ја већ
видим, да ви нисте слепи. Ви се чудите што
ја све ово могу. А што се не чудите, што
ја могу да говорим?“ Ја држим, овим је он
исказао много више философије, него што је
мислио. И јесте то доиста чудна појава, како
лако ми научимо говорити. Никојим другим
путем ми не долазимо дотде, да с множином
израза, који се не могу оципљивим предме-

тима представити, који, тако рећи, немају никаког тела, свежемо неку идеју, као што то чинимо низом дубоких и финих комбинација и аналогича, које ми примећујемо између неопишљивих предмета и мисли, које она изазивљу. Према томе мора се признати да ће слепо-рођеном морати бити теже, да научи говорити, него неком другом, пошто је број предмета, који за њега (слепог) нису опишљиви, много већи. Он, дакле, има мање прилике да сравања и комбинира. Како ће се на пример, реч физиономија у његовој памети утврдити? Шта су за једног слепца, мртве живе, ватрене очи, очи пуне духа? Из тога ја закључујем, да ми много веће користи имамо од заједничког рада наших чула и органа, без сваке сумње, и много веће услуге они нам чине*.

„За тим ја удучим прилику, да питам нашег слепца о пороцима и добродетељима. Још одмах сам приметно, да је краја код њега нешто веома гнусно. Ова гнусност произлази код њега из два узрока. Прво, њега је лако пократи, и друго — а овај други је разлог свакојако важнији — њега је са свим лако приметити, ако би он крао. Не треба мислити да он не уме да оцени, колико му треба да се узме на ум, од чула, за које зна да га ми имамо, а он нема и да не би умео једну крађу врло вешто да прикрије. На стид он не подлаже много. Кад не би било рђавог времена, од кога га хаљине чувају, онда он не би могао ни разумети употребу њихову. Сви спољни знаци, који у нама изазивају сажаљење или представу бола, додирују слепога само кад му се то искаже гласом. За то ја у опште помишљам, да су они нечовечни. Па зар и ми сами не престанемо да опажамо кад удаљење или са свим мала величина предмета учини онај исти уплив на нас, који чини немање вида код слепих. Лабоћа, која нам омогућава, да и из најмањег материјала тако рећи ново стварамо, за њих је непојмљивија, него звезде, које су они осуђени да никад не виде. Она светла кугла, која се креће са истока на запад, мање их задивљава него једна мала ватра, коју они могу онако по вољи направити да буде већа или мања*.

Како слепац ствара у себи представу о једној фигури? Ја мислим, да он добије представу о правцу покретањем тела заједно с

руком, у којој држи неко тело, те од њега непрекидан утисак добија. Кад он узме руком неки конач или врвцу, која је добро затегнута између две тачке па поред ње уз дуж иде и непрестајно је држи у руци, онда ће добити представу о правој линији. Ако ли је тај конач или врвца лабаво везана између две тачке, те није затегнута, па он онако исто ради као у првом случају, онда ће добити представу о кривој линији. Честим таким опажањима и пипањем, у њему се утврде на тај начин добијени утисци и остану му у сећању и тек онда он може, да ове тачке и утиске свезује, и да из тога прави фигуре. За једног слепца, који није никакав геометрничар, права линија није ништа више него једна представа о низу опажања која једно за другим следују у правцу једног затегнутог конача: а крива линија ништа друго него представа једног низа опажања, која су изазвана неким издубљеним (конкавним) или испученим (конвексним) телом. Изучавањем после, онај који учи геометрију, поправља појам о овој линији помоћу оних особина које изучавањем у таким линијама увиди. Али, слепорођени био геометрничар или не био, он увек све преноси на врхове својих прстију. Ми комбинујемо обојене тачке, а он комбинује само опишљиве тачке, или јасније да кажемо, он комбинује она опажања, која је пипањем добио и запамтио. У његовој глави не иде ништа слично оном току, који се врши у нашој глави. Он ништа не уображава (?) јер да би се нека слика замислила мора се једна површина обојити и на њој тачкама извесна места обележити, давши им другу боју него што има она основна површина. Подајте овој основној површини исту боју, коју и тачкама, онда ће се одмах у једно саставити и фигуре неће бити; она ће ишчезнути. Бар тако те ствари код мене се представљају, и ја сматрам да ни други не могу друкчије правити представе него ја*.

„Слепо-рођени, који не могу у бојама нешто замишљати, па дакле ни фигуре обојене правити у својој памети, као ми, имају само пипањем стечене примете, које они састављају у тачке, површине и удаљења, и из тога образују фигуре. Сигурно је, да се никако фигура не замишља као безбојна. Ако нам се на пример у мраку даду мале куглице у руке

о којима ми не знамо ни каке су по боји, ни од чега су, ми ћемо час мислити да су црне час беле или друге каке боје. Или ако ни једну од њих не додирнемо, онда ћемо исто онако, као слепац, имати у памети представу о малим опажањима на врху прстију, која производе мала округла тела. Ако је ово осећање у нама врло слабо, те ми с тога готово никаку идеју из њега не можемо да направимо која би нам дала могућност да можемо појмити на који начин слеп своје примете пипањем фиксира, доводи у везу и комбинира, онда то ништа друго није, него последице оне навике, коју наше очи имају а то је, што смо ми навикнути, да замишљамо само обојене предмете. Премда је примета пипања недељива, опет она траје неко време за које слеп добија прилику, да је у мисао претвори или да је раздвоји, те на тај начин да опипане делове увелича или умањи. Он на овај начин саставља тачке, површине, и тврда тела; па још он ће моћи да представи себи неко велико тело, као што је земљина кугла, кад замисли и јагодице на прстима, којима пипа, у оној величини, колики је глобус, и замисли да њима може да опипа дужину, ширину и висину“.

„Ја не познајем ништа, што би тако доказивало, да има једно унутрашње чуло, као што је ова снага, која је код нас слаба, а код слепорођених тако јака, да тела опипа или да себи представи онај утисак, што се пипањем добија и онда кад не пипа само тело. Ми не можемо никако слепоме објаснити, како нам наша уобразиља слика и оне предмете, који нису пред нама тако живо, као да их ми посматрамо: али ми можемо у нама сигурно развити способност, да можемо пипањем опазати неко тело, и ако оно није пред нама исто онако, као што је то већ код слепих развијено“.

„Слепорођени би мислио да је душа у оним јагодицама на прстима, којима он понајбоље и највише пипа, јер кроз њих он добија најважније примете и све своје знање. И ја се не бих ни мало чудно, кад би његове јагодице на прстима после дубоког мишљења постале исто онако уморне, као што наша глава постане после јаког духовног напрезања“.

„Кад уобразиља код слепих није ништа

више, него способност да у себи изазове и замисли примете од опипљивих тачака и да их комбинира и кад је уобразиља код окатих једна способност, да могу изазвати у своме памћењу видљиве или обојене тачке и да их могу комбиновати, онда из тога следеће: *да слеп примећује предмете на много апстрактнији начин него ми, и да је он у питањима чисто спекулативним много мање изложен погрешкама него ми*; јер апстракција се састоји у томе само, да се опипљиве особине предмета (тела) замисле за себе, одвојене од самих тела“.

„Има једна врста апстрахирања, за коју је врло мало људи способно. То су оне апстракције, у којима се све своди на бројно јединство. Признаће се, да су резултати геометрије врло тачни, а њене формуле врло опште.“

„Чисто и просто јединство, то је за нас сувише општи симбол. Наша нас чула упућују на знаке, који стоје у већој сагласности са ширином нашег духа, и са образовањем наших органа. Па ми смо ове знаке тако и удесили, да могу бити општи међу нама, и да могу служити, тако рећи, као стовариште наших идеја у непрестаном узајамном саобраћају. Ми смо створили знакове за очи, и то су слова (азбука); за уво, и то су артикуловани тонови. Међу тим, ми немамо никаквих знакова за пипање, и ако и за ово чуло има једна особита врста говора и одговора. Због непотпуности и недостатка овога говора нама је са свим прекинут саобраћај (!) са онима, који су рођени слепи, глуви или неми. Они расту и развијају се телесно, али разум им остаје са свим слаб. Можда би они и добили идеје, кад би се још из малена подстакли, да схваћају неким сталним, одређеним непрекидним и једнаким начином, једном речи, кад би им се иста она слова, која ми пишемо на артији, на руци означавала, и кад би се ови знаци одржали непромењени.“

„Знање има троја врата, кроз која може ући у нашу душу, и сад кад ми немамо знакова, онда на тај начин барикадирамо све те улазе. И кад ми не бисмо имали никаквих других знакова ни за она друга два органа, онда бисмо ускоро спали на ступањ животиње. Али баш и кад би била наша душа затворена, па бисмо само пипањем могли да

примећујемо и упознајемо предмете, опет би нам остао глас да преко ушију можемо што год исказати. Човеку мора да недостаје једно чуло, па тек онда може оценити, колики значај имају стаали симболи за заостада чула; и људи, који би каком несрећом ослепили, или постали глуво-неми, или који би сва три ова чула неким случајем изгубили, радовали би се, што бар још има један јасан и тачан језик за пипање...“¹⁾

За тим Дидеро наводи као пример таквога језика оно представљање бројних односа који се могу чинити на оној „чудноватој“ рачунаљци, коју је изумео Саундерсон и о којој смо ми раније говорили. Дидеро још кад је наурио био да пише о слепима, проучио је Саундерсонов живот, и у другом свом писму он говори о овом знаменитом слепом професору. Пред своју смрт, Дидеро је прегледајући своје списе, придао и неких нових дата о слепима, које је после оних писама скупио,

¹⁾ Ово је главна садржина првога дела Дидерових писама о слепици и духовном развиту слепих. У даљем свом говору, Дидеро говори о човечности религиозности и још неким другим осећањима слепих, где доказује, да слепи не могу имати онолико ни човечности ни религиозних осећања као окати. Јер, вели, како слепац може имати каквог осећања према невољама других људи, или се грозити убијања и других нечовечних поступака, кад он никад није видео како крв тече, кад никад није могао да посматра овај велики притисак невоља, које се на лицу човековом сликају. Даље Дидеро тврди, да они немају ни стида, а не могу бити ни религиозни, јер највеће, најјешће и најчудесније творевине у природи, које нас задовољавају, за њега су непроходним мраком покривене. Што се тиче стида, ту већ не може бити ни говора, да би у многом погледу он био друкчији код слепих, и да би они о томе имали друкчије погледе него окати, кад би засебно живели од окатих, те им они не би наметали своје погледе о стиду. И са свим је вероватно оно што Дидеро тврди, да слепи доиста не би знали што ће им гаће и панталоне, кад их то не би заштићавало од непогоде. Али са свим друкчије стоји са човечношћу и саучешћем према невољама других људи. Ако простор овога чланка дозволи, ми ћемо о појединим особинама слепих говорити доцније, и показати њихове погледе о разним друштвеним односима и обичајима, а овде за сад напомињемо само оно, што у осталом сваки може лако приметити, да је Дидеро, говорећи о оцим осећањима код слепих, помешао само унутрашње осећање са његовим знацима у којима се оно споља појављује на лицу или иначе на телу у појединим покретима.

и онде је он ширије описао и живот и рад једне следе женске, de Salignas, с којом је и у личном додиру стајао.¹⁾

Иако Дидеро није нигде у својим списима захтевао, да се отварају школе за образовање слепих, опет су ова његова посматрања, која је он издао на јавност око половине прошлог века, много потпомогла, да сама идеја о образовању слепих никне, и да се на 35 година после његових посматрања, и оствари; и то баш оне исте године, кад је Дидеро умр'o.

II

Прва школа за следе у Паризу и ширење те установе по другим земљама

Појимајући научну вредност, коју имају посматрања над слепима и њиховим духовним животом, Дидеро је препоручивао својим сувременацима, да и они така посматрања чине. На једном месту у својим писмима о слепима он овако вели: „Ми се старамо да слепо-рођенима дамо вид, (овде он мисли лечење слепила као што је Чеселден на оном примеру у Лондону показао) али кад би се боље промислило, онда би се видело да би један философ у разговору са слепима имао много да научи. На тај би се начин дознало, како се духовни процеси врше у духу слепога, и како он поједине предмете појима, па би се то могло сравнити са оним, како то све у нама бива, и овим сравњавањем можда би се могла решити она тешкоћа, због које је теорија о виђењу и о чулима онако замршена и неизвесна“. Ово је Дидеро изрекао још 1749 године, кад су његова писма изашла, па и

¹⁾ Она је још у другој години свога живота од богиња ослепила, али је и поред тога саморадњом и с помоћу окатих била добро образована и била је врло вешта у музици и многим ручним радovima. Помоћу испуњених слова научила је да чита и да пише. Кад су њој писали, онда су издавали слова иглом, те да може претима читати. Па и музичке ноте она је издавањем иглом правила опипљивим, те је после по томе учила да свира и да пева. Као што је обично код слепих слух више развијен него код окатих, тако је и ова девојка у гласу примећавала много више разлика него што окати могу да разликују. Она је по гласу оцењивала нарав појединих личности. Кад јој један пут казаше за једног познатика, који је имао умиљат глас како он са својима рђаво поступа, она зачуђено одговори: „ах! ко би се то надао од човека, с овако умиљатим гласом!“

ако је у то време научни покрет прошлога века, у великом полету и снази био, опет се међу научарима тога времена није ниједан нашао, који би на овоме пољу учинио какав корак даље или бар продужио само оно, што је Дидеро већ био започео. Свакојако, мора се узети у обзир да онда ни научарима није било тако подесно као данас, да така посматрања чине; јер данас већ у свакој већој вароши налазе се заводи за образовање слепих а поред тога већа се пажња и брита поклања и ојима, који нису били у таким школама, те је у опште за свакога слеп приступнији него у пређашње време, кад је и о најинтелигентнијим и највреднијим радницима слепим само најближа околина знала, и нико даље. Јер, и то морамо овде напоменути, треба знати, да и они поједини слепци, које смо ми напред навели, и још многи други, за које се данас зна, да су могли и са своја 4 заостала чула да дођу до великог образовања и без нарочитих школа, да раде многе занате и разноврсне послове, за које би човек помислио, да их није могуће никако вршити без вида, ни таки слепци у оно доба нису познати били ни међу наученим, а ни простим светом онако, као доцније, кад је почела да се остварује она идеја о образовању слепих, и кад се, услед тога, почело слепило са свим друкчије сматрати.

Због тога је и сав рад у овој области остао на ономе, што су Чеселден у Лондону и дидеро у Француској својим посматрањима дознали, и на јавност изнели. Али, као што смо напред напоменули, ни ови двојица нису ништа предузимали за образовање слепих. Њихова сва заслуга, која им припада због оних посматрања над слепима састоји се у томе, што су они тиме обратили пажњу на слепило и на духовне и телесне способности слепих у опште, и тиме подстакли и друге да о овоме предмету мисле. И међу многим другим факторима, који су припомогли да никне сама идеја о образовању слепих, свакојако су и они радови од Чеселдена и Дидера, имали доста јаког утицаја. Међу тим и по себи се разуме, да сама посматрања

духовних особина код слепих, по себи и не би толико много допринела да се почну отварају школе за њихово образовање, да нису и друге друштвене и културне прилике биле боље и повољније за остварење такве идеје него у прошлим вековима. Ту на прво место долази она околност, што су школе и народно образовање у прошлом веку већ добили већи полет, и што је цео друштвени поредак, као и положај појединих класа у друштву почео друкчије да се сматра. Докле је трајало ropство, и док су се извесне класе у друштву сматрале као богодани иметак вишим класама, дотле, наравно, није било ни говора о образовању окатих из извесних друштвених слојева, а још мање о образовању слепих. И због тога ће нам и са свим разумљиво бити за што се идеја о образовању слепих појављује тек крајем прошлог века, и то баш у оно време, кад је већ преовладала она научна струја, која је тражила равноправност свију класа у друштву и образовање народно као прве и најважније основе људског живота. Сем тога и општи културни напредак, још је и више раширио ону провалију, која је раздвајала слепе од окатих. Они велики проналасци у прошлим вековима, а нарочито штампа, која је људе духовно приближила, у брзо су попели окате на већи културни ступањ. Људске потребе, људски радови и прерађевине, њихов дух и њихове физичке и умне творевине, њихови односи — све је се то с временом мењало, предругојачавало, усавршавало и непрестано развијало и разноврсније постајало, а међу тим слепи су стајали све на једном ступњу. За њих су све те промене, сва та разноврсност и савршенство били с оне стране света. И у колико су се окати све више развијали у толико су слепи иза њих све више изостајали. Људство се развијало у свима правцима и својим односима непрекидно, сваког дана је разлика између окатога постајала све већа и осетлија и за једне и друге.

(Наставиће се)

ИСТОРИЈА СРПСКИХ ШКОЛА У УГАРСКОЈ

доба Марије Терезије од 1740—1780.

Пише

Петар Десиошовић

(Наставак)

8

Реорганизација српских народних школа
по плану за нормалне школе

Од 1770. године почиње и држава да се стара за народне школе српске. Прво државно наређење у том погледу налазимо у §. 45. првог илирског регуламента. У исто доба позван је и митрополит да да саставити удесан катихизис за српско православноу децу. Он се одазвао овоме позиву, пославши као такав, велики катихизис Петра Могиле назван „Ортодоксое омологија“, с препоруком, да се и влашћу одреди за српске школе. Но придворна депутација илirsка не могла се на то пристати, те митрополита поново позва, да да саставити други катихизис, на што он пошаље ону кратку омологију, што ју је преко Зар. Орфелвна дао израдити његов предшаственик, митрополит Павле Ненадовић. Депутација и ову „као недостојну имена катихизма“ одбаци. Митрополит на то да превести катихизис што га је на латинском језику написао др. медицине у Хали, Петар Милорадовић, те њега пошаље у Беч¹⁾ но и овај катихизис би одбачен, као недостојан тога имена. За тим је придворна канцеларија престала тражити катихизис бар за неко време²⁾. У томе изађоше 1774. *regulae directive* за српске школе. У §. 29. одређивало се ту: да се у свима тривијалним школама има увести онај катихизис, кога по највишем наређењу има сваки епископ превести на онај језик који се говори у дотичној покрајини или дијецези“.

¹⁾ P. J. Šafaříks *Geschichte der südslavischen Literatur* III. стр. 460 налазимо: Петра Милорадовића православнога вѣри католическѣя греческѣя догмата болшая и вѣчному спасевию нуждиѣшая съ латѣнск. диалекта на славно сербскѣи преведено Исаѣемъ Париводѣнимъ ѣромонахомъ Раковачкимъ 1768. — У предговару рукописа пише, да је то дело било одређено за ученике Карловачке гимназије, што ју је издржавао митрополит Павле Ненадовић и да је на латинском језику написано још 1765. године.

²⁾ Јован Рајић, *Историја катихизма Народна библиотека* ср. 95. стр. 33 и 37.

Какав је то катихизис био, што су га владике имале да превађају за дијецезе своје, објашњава нам савременик архимандрит Рајић. Када се свршило заседање народно-црквенога сабора 1774. године, позвао је царски комесар све присутне владике у седницу синодску, да се води разговор о потребним пословима црквенима. У тој седници као први предмет изнесе комесар питање о катихизису. У подужој беседи разложи он, како се царица врло брине о верном илirичком народу своме и нарочито, да би обучен био у познавању Бога и његове врховне власти и одавања правога поштовања како Богу тако и господару своме у узајамним дужностима. Но будући се противно опазило и доказало, да народ у дужностима својима никаква учења нема, због нерада својих пастира: то је она и од покојнога митрополита Борђевића неколико пута искала да јој покаже народни катихизис, који споменути епископ, не имајући га, није ни послао...“ Да би се тај недостатак допунио, послала је царица један катихизис, да га синод прими, изоставивши из њега све оно што се можда не би слагало са исповедањем вере православне; но желети је, да овај катихизис остане у главном онаки какав је. Комесар је тада присутним епископима поделио тај катихизис, „као што се у школи раздају ђацима буквари¹⁾“. Архимандрит Рајић коме владике поверише тај послани катихизис, да о њему изрекне свој суд, нашао је, да је он састављен за Римокатолике, као и то, да га је писио Језовит Канизије, те је то саопштио синоду а уједно је и то напоменуо, да се ни мало не слаже са учењем цркве православне. Тако синод и овај катихизис одбаци, обећавајући комесару, да ће други катихизис израдити и на одобрење власти послати. Но комесар, примивши ту одлуку изјави; ако му се у року од двадесет и три дана не поднесе нов катихизис,

¹⁾ Ibidem ст. 40 и 41.

да ће овај, — какав је, такав је, дати у штампу и наредити, да се у 10.000 комада у народ разашље. На то синод навали на Рајића архимандрита, да он састави захтевани катихизис, који то и учини. Но овај катихизис, о коме се придворна депутација изразила најласкавије, бејаше сувише опширан, те се захтевало, да Рајић из њега састави краћи извод. Рајић то учини и синод му редакцију одобри. На цензури много се шта пребацивало томе катихизису и захтевале су се промене. Ту је жарила и палила католичка пропаганда, што је и овом удесном приликом хтела да нагони воду на своју воденицу. У след тога породиле се жестоке распре, које прекиде сама царица, одредивши да се катихизис штампа онако, како је од синода примљен¹⁾. Тако је 1774. год. штампано прво издање Рајићева катихизиса, што је све до скоро био ручна књига за веронауку у свима српским школама у Угарској. Обично су га звали „синодални катихизис“.

По наведеном §. регула директивних, катихизис, кога је влада владикама послала бида, имао се превести на онај дијалект, што га је говорно народ у појединим епархијама; ту се дакле разумевао народни говор. Рајић је, како сам признаје, написао прву редакцију свога катихизиса на словенском језику, па га је после превео „на просто и чисто српски“²⁾. Ово је учињено сигурно према поменутом §. наведене наредбе. Нама је добро познат тај „просто и чисто српски“ језик Рајићев. Од правог народног језика, он се много удаљавао.

Међу тим је, још 1772. године, Тодор Јанковић именован за директора банатских српских школа. Он је онде још онда почео преустројство школа; но прави рад у том погледу извршио је он тек крајем 1776. и почетком 1777. године, када су именовани и други директори школски и када су све српске школе преустројене по нормалном плану.

Директор Јанковић, да би учитеље српске кодико толико познао са наставничким дужностима својима и прописаним начином правдања издао је и једно стручно педагошко-

методично дело, и наменио га је тадашњим српским учитељима. Дело је то изашло у две књиге 1776. године и то с једне стране на немачком, а с друге на српском (односно словенско-српском) језику. Српски наслов те књиге гласио је: „Ручна књига потребна магистромт илрихеских неупитских илких школахъ въ цр. кр. госвддрствахъ“, — а немачки: „Notwendiges handbuch für Schulmeister der illyrischen nicht unirten Trivialschulen in den keiserlichen Erblanden“. Први део имао је 253 а други 318 страна, са неколико таблица формулара. Историописац аустријских школа Ј. Хелферт вели за немачки текст првога дела књиге Јанковићеве, да је та књига, уз српски превод скоро дословно препечатана немачка књига под насловом: „Nothwendiges Handbuch zum gebrauch der Serber in den deutschen Schulen“. У другом делу само су неке партије према потреби српских школа промењене и прерађене, а иначе да је и то прештампан и преведен други део поменутог немачке књиге¹⁾.

Но из те књиге ипак увиђамо, како су тадашње српске школе биле удешене и шта се у њима предавало. Ми ћемо овде извести из ње оно, што нам унутрашње устројство српских школа илуструје.

Школе су биле трокласне а сваку класу походила су деца по две године. Ово су били прописани наставни предмети: *читање, писање, рачунање, појање и веронаука*.

За учење читања и упражњавање у томе прописано је било:

1. Штица за познавање писмена.
2. Штица за срицање.
3. Штица за читање.
4. Штица за скраћене речи.
5. Читанка.
6. Катихизис.
7. Часловац.
8. Псалтир.
9. Књига о газдинству (пољопривреди).

Читање се учило по старом методу срицања. Учење читања требале су штице да олакшавају, а ове је Јанковић саставио према Хеновој методи, коју је Фелбигер увео у немачко-аустријске школе. Читати учила су сва деца заједно и наједанпут, а то је био врло мучан посао, за који се исало много труда

¹⁾ Ibidem стр. 56 и Helfert J. österreichische Volksschule I. стр. 554.

²⁾ Историја катихизиса стр. 48.

¹⁾ Helfert, öst. Volksschule I. 551.

и времена. Писати учило се преписивањем са табле и са добрих прегледалица. Једне такве краснописне прегледалице изашле су, као што Хелферт напомиње, 1778. По њему наводимо им овде и немачки наслов: „Die Anleitung zum Schönschreiben für die nicht unirten illyrischen Schulen der kaiserlich. königliche Erblanden“ (Упутство у краснопису за несједињене илиричке школе цесар. краљ. наследних земаља). Примићемо, да су све школске књиге што их је у оно доба влада издавала за српске школе излазиле штампане српски и немачки, па је по свој прилици и текст ових прегледалица био мешовит, т. ј. у оба језика. Хелферт, који је те прегледалице имао у рукама, напомиње, „да су у главном садржавале све оно, што је српска младеж, од писмена што се употребљују у практичком животу, требала да сазна и да научи“. Правила су била штампана, а саме прегледалице резане су у бакру.

Заједничка настава употребљавана је и код читања и тек када су деца научила да механички добро читају, упражњавале су се појединце у лепом и естетичком читању, при чему је особито пажено на правилно акцен-тујисање речи. На разумевање онога што се читало, као да се није полагала велика пажња, јер то у ручној књизи и не налазимо споменуто.

На напаметно учење се обрађала особита пажња, јер су се напамет училе све молитве, символ вере, заповеди божије и црквене, цео катихизис и уз то моралне еванђелске изреке „што су свакоме Хришћанину од преке потребе“. Осим тога су се напамет морале учити и све штице за познавање писмена, срицање, читање, скраћивање речи, рачун и т. д.

За рачун читамо у тој књизи: да учитељ из тога предмета не може постићи више но: а) да да деци прави појам о бројевима и различним врстама рачунским, дакле многостручне промене што се могу на бројевима предузети; б) сигурна правила код поступка од све четири радње рачунске и оних случајева код којих је нужно рачување, и напоследак в) окретност у примењивању тих правила у практичном животу¹⁾.

Појање се учило само за црквену потребу. При учењу појања певало је учитељ најпре

сам разноврсне црквене мелодије, за њим су их после деца певала док их не утубе.

Настава у вери састојала се у напаметном учењу молитава и катихизиса. Ову наставу потпомагало је и читање из часловца и псалтира јер је садржај из тих књига чисто религиозан. Па кад узмемо у обзир и црквено појање, онда нећемо претерати, ако рекнемо, да је дух тадашње наставе у школама српским био чисто религиозан. Практично знање ограничено беше на механичко читање, писање и рачун, а по што не могосмо у трагући е да ли је књига о газдинству изишла на српском језику, то се једва може и помислити, да се овај предмет предавао у школама српским.

У ручној књизи Јанковићевој, обележен је међу наставним предметима и немачки језик. Интересантно је, шта Јанковић пише о важности тога предмета, јер то илуструје тежњу тадашњих владајућих кругова да се германизација у наследним аустријским провинцима шири. О томе предмету се ту напомиње: да по местима, где се немачки језик не говори, ваља поставити учитеља вешта у томе језику. О користи тога предмета, говори се ту: како у немачком језику има много наштампаних књига, из којих се и ниже класе народа могу поучавати у свима гранама газдинства: у пољској привреди, сточарству и другим вештинама, занатима и занимањима. Читањем таквих и других моралних књига може се дотични човек не само поучавати већ и у добрим наравима одржавати и тиме од изгреда уздржавати. А за оне, што се посвећују војничком позиву или другим јавним звањима и занимањима, немачки је језик скоро од преке потребе; исто тако користан је и у трговини, јер се на њему води трговачка кореспонденција, па он и њу олакшава и гране њене умножава. Немачки језик треба деца тек онда да почну учити, кад савладају читање на матерњем језику. Методични поступак је исти, као и код српског језика. Најпре се уче писмена, па онда долази срицање, када је и то савладано, прелази се на читање, а за то се препоручује катихизис, у коме се уз српски текст, налази и немачки. Ако су учитељи вични немачком језику, и ако би хтели да децу упућују у превођењу и говору немачком, онда то треба да чине по прави-

¹⁾ Ручна књига д. II. стр. 227.

дима и прописима језикословља, јер искуство нам је учитељ, да се не може преводити док се не науче правила и мењање имена и глагола. — Овде је Јанковић говорио као чиновник угађајући интенцијама владе што га је именovala, а никако као педагог.

Настава школска трајала је пре подне три, а после подне два сата.

Рекреација (недељни одмор) бејаше четвртак после подне.

Деца морају школу походити уредно а учитељ је обвезан био месечно своме директору да шаље извештај о уредном или неуредном похођењу школске деце. Осим школе, морају деца редовно походити и цркву. При обредима црквеним морају помагати, облачећи се у стихаре, читајући апостоле и т. д.

Испити су се држали два пута у години. Дан испита морао је бити у недељу или на који празник, да на њега могу доћи и родитељи и старатељи децији, па да се увере о успеху своје деце.

Из овога упутства навешћемо и некоје најзнатније преписе о тадашњој школској администрацији. Од тих наводимо ове:

Учитељ је био обвезан сматрати прописану школску комисију као своју највишу власт, те се њеним налозима морао безусловно покоравати и достојну јој почаст одавати. Исто тако обвезан је био и школскога директора сматрати као своју претпостављену власт и као такову, поштовати га и повиновати му се. Учитељи су се морали обвезати, да се не служе другим књигама и другим начином предавања, осим онога, који је био прописан у ручној књизи. Без знања школског управитеља није се смело у школи ништа мењати. Свака важиња промена у школи имала је најпре да добије одобрење од школске комисије. Учитељи морају несташном добу детињском много шта гледати кроз прсте и бити врло трпељиви. Ако би се учитељ разболео, па би та болест трајала дуже од недеље дапа, морао је то јавити школском директору, а његова је дужност била, да благовремено учитељско место замене другим способним лицем.

Прописано је било, да учитељи с децом поступају благо и да се чувају сваких изгреда. Телесне казни треба избегавати. Такозване „пацке“ (бијење дланова с прутом) и

употреба камџије, строго се забрањују. За време школског предавања не сме учитељ децу казнити „фиргазом“ (брезовачом). Одступање од звања имао је учитељ општини барем месец дана унапред и то писмено пред местним поглаваром (кметом) јавити, а општина се за то време морала старати да добије другога учитеља.

Учитељ је био подложен законитој дисциплини, а тежило се, да се и стручно за свој позив спреми. Тога ради држали су директори по местима где су становали, или иначе курсове. Тежило се и за тим, да се поправи материјално стање учитељско и да им се осигура самосталнији положај, јер су дотле били потчињени самовољи општина, које су учитеља сматрале као свога служитеља, те су често с њиме тако и поступале.

Толико ето о спреми учитеља и администрацији школској наводимо из поменуте Јанковићеве књиге. Сравнивши ово са наредбама владе што смо их саопштили у 5-ом чланку овога одељка, особито са планом за Банатске школе, кога смо опширније извели, имаћемо мало потпунију слику тадашњих школа српских.

Плата учитељска није била свуда једнака а давала се у готовом новцу, депутату (натуралијама) и у уживању земљишта (њива, ливада, башта). Свакако је плата српских учитеља била равна, ако не и већа од плате немачких учитеља у Граници где је износила у готовом новцу петнаест форинти месечно.

У том деценију добиле су школе српске неколико нових књига. До 1776. године изашле су, као што читамо у предговору Јанковићеве ручне књиге за учитеље: катихизис, буквар и рачуница. Да се најпре обазремо на те књиге:

1. Катихизис (синодални) саставио га је архимандрит Рајић. Потпуни наслов му гласи: „Катихизисъ илѣи, или сокращеное православное исповѣданіе, греческаго, неѣинтскаго закона во употревленіе юности неѣинтскихъ соудниенъ ѿ неѣинтскаго синода, потвержденъ съ дозволеніемъ правителствующихъ. На неѣатанъ и обрѣтается коды Іос. Кзрцсекъ цр. кр. Ілѣр. и восточнаго типографа во Виенѣ. 1774. стр. 329. на српском и немачком језику!“.

*) Новаковић Стојан: Библиографија стр. 14. бр. 35. како је овај катихизис постао, остао нам је сви:

2. *Буквар*. Јанковић га спомиње у предговору своје ручне књиге као књигу која је већ изашла. Према томе мислимо, да ће то бити онај буквар што га Новаковић у својој Библиографији под 55. наводи. Потпуни наслов му је: „*Началное оучение человекомъ хотящимъ оучитиса словенскомъ утению и немецкомъ. Съ дозволеніемъ правительствующихъ. При Юсифѣ Кзырбекѣ типографѣ костоуномъ придворномъ 1774. Во Виенѣ. 8° 11 листи.*“ Новаковић примећује: поред словенских имају и грчка писмеља и више од половине хвата немачки буквар, које му је наслов: *началное оучение немецкомъ утению*“.

3. *Рачуница*. По Јанковићевој књизи судећи изашла је и она у једно доба с катихизисом и букваром. У библиографији и доцнијим библиографским допунама није нигде споменута, те јој наслов незнамо. Но свакако је од 1774 — 1776 штампана. Она ће бити превод које немачке рачунице што су надзором Фелбигеровим израђене за немачке школе.

4. *Чиганка*. Спомиње се такође у Јанковићевој књизи као прописана школска књига. До 1776. године није изашла, а у библиографији је не находимо ни после тога. Она је по свој прилици у доцнијим издањима дошла као други део буквара, те посебно није никад ни штампана.

5. *Књига о газдинству*, такође је у упутству прописана као школска читанка. До године 1776. није изашла а и доцније је не находимо у библиографији, на ни у библиографским допунама. Да је наређено било, да се и она преведе и штампа у српском издању судимо по томе, што је за хрватске школе изашла како то Шафарик наводи у својој историји хрватске књижевности; а је ли та наредба и извршена, то не можемо ни по чему да тврдимо.

У школске књиге могу се уврстити и штице што смо их напред побројали. Њих је било већих за зидове и мањих, што су их деца на крутој хартији у школу доносила. Кад је прво издање тих штица изашло немамо података, јер се у библиографији нигде не помињу; — но како је тежиште Хѣновог метода баш у штицама лежало, биће да су и оне од самога Рајића, који је у српском преводу изишао у Народној Библиотеци св. 95.

штампане до 1776 — 77. године, када је почела реорганизација наставе. Тих штица, које Јанковић у својој ручној књизи прописује било је по свим школама српским у Угарској још у педесетим годинама. (И сâм сам по таквим штицама почео учити азбуку и читање).

Осим тога изашле су у овом деценију још некоје књиге намењене школској младежи. Од тих наводимо:

1778. Лазаревића Саве; *началное оучение хотящимъ оучитиса кингъ писменн и немецкимъ и т. д.* Ова књига није била прописана од школске власти за школе, али су је по свој прилици и у школама употребљавали, јер је друго издање изашло већ идуће 1774. године¹⁾.

1776. Орфелин Захарија. Буквар, штампан у Венецији²⁾. Није била прописана школска књига, а је ли где и у школе уведена, не можемо доказати. О њему и осталим букварима нисмо у стању изрећи критички суд, јер их не имасмо у рукама.

1777. Руководство ко аритметики за и т. д.³⁾. Новаковић мисли, е је то дело написао Стев. Вујановски. Је ли то друга рачуница или је то друго издање оне што ју Јанковић напомиње не можемо пресудити. На њој не налазимо оно обично: с дозвољенијем правителствујућих, те по томе судимо, да то није било званично издање школских књига.

1777. „*Руководство къ честности*“ и т. д.⁴⁾. С дозвољенијем правителствујућих, дакле прописана школска књига. Текст немачки и српски; страна 263. Писац ће бити који од директора Јанковић или Вујановски.

1778. Краснописне прегледалице. Немачки наслов смо навели напред. У библиографији их не нађосмо. Напоменули смо шта о њима Хелферт нише, а код другог једног писца, који их је међу неким српским актима нашао⁵⁾ нађосмо и садржину тих прегледалица. Оне су имале 18 листова; на њима је било начертано упутство како се леђира, како се перо реже, како се држи у руци, како се тело држи при писању, а после тога више прегледалица. краснописних, у бакру резаних.

1) Библиографија бр. 51. и 54.

2) Ibidem бр. 64.

3) Ibidem бр. 67.

4) Ibidem бр. 71.

5) Czörnig J. Ethnographie.

Као педагошко методична књига за учитеље српске изашла је 1776. поменута „ручна књига потребна магистрима“ од Јанковића. О тој књизи је опширније у овом одељку говорено, а овде ћемо напоменути, да се први део њен бавио специјално педагогом и други методиком и устројством школа. Напоменули смо, да је то био превод и примена једне немачке књиге, коју смо такође навели. Но ипак је ова књига у српском школству важна у толико, што су све дисциплине у њој изложене; практиковале су се у српским школама угарским све до педесетих година овога столећа и што из ње видимо каква је била администрација тадашњих школа.

Осим ове књиге, спомиње се још један превод од Фелбигерове методике, што ју је за своје ученике превео директор Стев. Вујановски. На тако званим нормалним курсовима овај су превод учитељски кандидати преписивали и по њему спремали се за учитељски испит¹⁾.

Тачне статистичке податке о броју школа при крају овога деценија можемо навести само за Банат. Године 1779. када је Банат утловљен краљевини Угарској, затекло се ту 250 српских и влашких школа са 275 учитеља. Те школе походило је 4168 ученика²⁾. Да су то биле скоро искључиво српске школе то показује тврђење једног другог статистичара

који се у почетку овога столећа о Србима и Власима с погледом на њихово просветно стање овако изражава: „Власи стоје на најнижем ступњу образовања. Изузевши неколико малих школа по селима, немају они ни једну добро устројену народну школу. Много боље стоје Срби у томе погледу који скоро свуда по парохијама имају и школу понавше по нормалном плану уређену¹⁾. Кад је код Влаха у школама била толика оскудица двадесет година после тога, како ли је ту морало бити за два деценија пре? За остале крајеве не могосмо наћи тачних података, но свакако су свуда српске школе бројно порасле. Овде морамо изузети хрватску границу, где се сваки покрет српски најенергичније од стране власти стишавао, те је ту и оно мало српских школа у том деценију обрађено у немачке.

Кад узмемо у обзир све ово, мора се признати, е је у овој деценији учињен велики успех у школству српском, а томе је много допринела и енергија новопостављених школских инспектора. Жали Боже да се овај бујни покрет тако брзо уталожно. Сметње и подметања са толиких страна морали су убити вољу на рад код директора, те се и одушевљење, што се према школама опајало код народа, полагано угасило.

(Наставиће се)

О КОМЕТАМА

од

Ж. Жамена

ПРЕВЕО

ЗДРАВКО РАЈКОВИЋ

(Наставак)

Пре свега, има Комета које се не морају никако вратити; то су оне које су, одбачене великом брзином, биле просто одступиле утицајем сунца и наставиле свој пут у облику хиперболе мање више отворене или параболе; оне су ван интереса. За тим има комета које

описују доста издужене елипсе да их могу пренети врло далеко ван планетарног система. Не зна се с каквим се пертурбативним узроцима ту могу сукобити: така је чувена Њутнова комета или комета од 1680, која, пошто је прешла 60 пљада миља сунчане површине, удалила се одатле на 36 мили-

¹⁾ Један препис те методике видео сам у библиотеци покојнога пароха Сомборскога Димитрија Поповића.

²⁾ Schwartner Statistik. II. §. 105.

¹⁾ Demian J. A. Statistische Darstellungen des Königreiches Ungarn und der dazu gehörigen Länder. Wien 1805. I. 387.

јарди миља и мора се вратити тек 8811 год. и сувише имамо да чекамо. Пут комете од 1864 год. мора трајати више од 2 милиона година; о њој не треба ни говорити. Ми ћемо да ограничимо питање на оне чији период, релативно кратак, не превазилази два или три века.

Али, ове могу доћи а да се и не виде, у след рђавог времена или присуством месеца који смета проматрању. Неке пролазе између сунца и Земље, еклиптици; оне се рађају и залазе с даном и избегавају нас. То нам спречава испитивање повратака који су опет нађени. На поскетку, има планетарних пертурбација које су помрачиле Лекселову комету. Јупитер особито има надмоћну акцију. Та је звезда 1,500 пута тако велика као наша земља. Тежина је тела на њој два и по пута већа него код нас, и пошто њено обртање траје дванаест година од прилике, има случајева да пролази далеко и могућности да прође са свим близу да не претрпи њену акцију или да јој не уступи, да у почетку покаже а за тим да изгуби правилност периода. Фејјова комета као да се је појавила 1447 год.; она ће ишчезнути може бити као и Лекселова. Енкеова као да је јако нападнута; то су оне неправилности које су му баш сјајан доказ, еклантантно потврђење. Али оне не објашњавају никако нестанак комете од 1556 — Charles — Quint. Ту мора бити других узрока распадању. Као што ћемо сад видети, случај је донео те сазнасмо за чудновате преображаје.

Аустријски мајор Бијела открио је 1826 год. у Јоханисбергу једну комету којој је дао по обичају, своје име: десет дана после. Јамбар је примети у Марсељу и израчуна јој елементе: они бејаху онаки исти као и у једној другој комети виђеној већ два пут, 1772 г. 1805. Пошто њена периода траје 6 година и по, она је морала проћи више пута а да је нико не види. Димоазо израчуна њен повратак за 1832 г. то беше тачно; она се поврати још 1838 и 1846 г.; изгледаше као да долази дефинитивно у ред највернијих, кад, у последњој епоси, она поста предмет куриозног преврата. Валцју је видео 20 јануара, неприметивши ништа изванредног; виде је поново 27-ог после прекида од седам дана проузрокованог кишом и виде је двогубу;

она се беше расцепила на два неједнака комада, одвојена интервалом од 300,000 километара. Оба та комада, сваки по себице, имађаху обичан изглед комета; од тада наста више пут тако раздвојене, идући једна за другом. Обе се вратише 1852 год. са истим обликом, са орбитима готово једнаким, са разликом од петнаест дана у трајању њихових кретања са раздвојницом од 2,500,000 километара. На несрећу, Валца спречи рђаво време баш у оном моменту кад је хтео, да ухвати прецизно раздвој. Ма шта да је, треба да се свикнемо на мисао да се оне удаљују мало по мало и да губе успомену њиховог заједничког порекла, но догађај који их је раздвојио беше само почетак дубљем распаду; новембра 1872 г. у залуд је очекиваху; она се не појави никако, али на њеном месту примети се, 27-ог грдан број звезда, које преливају и које настављаху онај исти пут који би и оне саме морале узети.

У Монкалијери, 400 звезда беше избројано за један сат, 160,000 за једну ноћ; пошто су ти исти појави покрили скоро целу Европу, број тих звезда процењен је на 50,000,000 у једном простору који није ни пљадати део земног орбита. Јесу ли оне делићи она два комада раздвојене комете? Ми долазимо на питање: какви односи могу постојати између комета и растурених, звезда које преливају?

III.

Познато је какво се тумачење придаје тим звездама што преливају: то су материјалне честице које пролазе кроз атмосферу; ту подлежу прогресивном отпору, који преобрази њихову живу силу у топлоту, и пошто оне долазе врло великом брзином, равном бар 25 километ. у секунду, излази да се морају загрејати топлотом која их топи, растури распали, отуда долазе оне светлосне бразде којих виђамо на небу, стална светлост сагорљивих остатака кад су оне велике, а ублажени пад аеролита (метеорско камење) кад нису никакo растуриени у дим на висинама.

У обилном времену један изоловани посматрач изброји скоро тридесет таквих звезда за један сат, али има ноћи веома богатих у метефима те врсте, и то су увек једне исте ноћи: ми ћемо навести 20 април 20 август, 14 новембар; у тим ноћима могао би

их човек набројати до 200 у једном сату. И, пошто земља у тим датумима пролази увек истим небесним путем, треба и да се сукоби са читавом рпом или гомилом тих нагомиланих одвећ малих космичких делића. Они могу стојати непомици и очекивати њен пролаз, или да чине саставни део једног непрекидно обнављаног тока, једне велике космичке реке коју она прелази. Да испитамо то.

Испитивања су у скоро показала да изгледа да те звезде од 14 новембра пролазе од једне исте небесне тачке, *радијантне тачке*, и да се у своме путу удаљавају од свију страна: то је перспективно дејство. У једном тунелу виде се сви паралелни слојеви зида удаљавајући се од једне једине видне тачке: линије свода изгледају као да се пењу, линије са земље да силазе а стране се удаљавају хоризонтално десно или лево тако да ако их обиђу, протрче кроз њих, светла тела, веровали би да долазе са видне тачке и удаљавају се у свима правцима. Тако се тумачи и знаменити феномен радијантне тачке предевајућих звезда, по то је комплексна сила која производи у исто време кретања земље и кретања тих малих делића.

Путник који путује на железници види како пролазе пред њим непомици предмети које он срета и мисли да они долазе са места коме он сам иде. С друге стране, један непомици посматрач који посматра облике види их да долазе са њихове радијантне тачке. Али ако се деси да путник који је у кретању посматра облаке који иду у другом правцу, он им приписује правац који немају а који је комбинација њихове и његове брзине. Учинимо сад примену те теорије на гомилу од 14 новембра. Ако она стоји непомици, радијантна тачка биће у констелацији ка којој иде земља у том тренутку а у осталом, прераздробљене, преливаће звезде, те гомиле пропраћене једне другима, удаљавају се са различитих места: гомиле те дакле, путују.

И тако су те космичке гомиле токови, реке материјалне честице које вечито путују по простору као и све друге звезде и потчињени су оним истим законима којима и све остале звезде; свако зрно материје које се у томе простору налази јесте једна мала планета, њу тако исто привлачи сунце, оне обилазе елиптичне орбите; то исто бива и са свима

оним делићима који претходе и који следују. Ми дођосмо до једног апсолутно сигурног закључка, закључка врло интересног. Представимо себи једну обележену линију, један пут на небу, налик на елиптичну линију каквог поља за трку у којој кружи по концу једна непрекидна трупа космичких делића једне исте гомиле који продужују свој пут не достизајући једно друго, који убрзавају свој ход ка периферији а успоравају к афелији и на послетку, откривају своје егзистирање саживањем у атмосфери у моменту кад се са њом сукобе. Та проста слика казује нам много, казује нам много, казује нам јасно.

До данас се не могаше сазнати какав однос постоји између тих космичких река и комета: ми ћемо да приступимо тој теми. 14. Новембра 1799 год., мноштво звезда показа изванредно богатство: то беше прави пљусак. Виђен је у свој Европи, а особито у Америци; Хумболт и Бонплан, који га посматраху у Кумани, држаху да гледају сјајну вештачку ватру која се уздигла до небесне висине и мешаше се са другим низовима звезда, светлосним пругама и фосфоросцентним метеорским камењем које је тако исто велико као и месец, а где кад и веће. Тај исти рој поново је виђен осталих година, које су јој следиле, у истом датуму, али са мањом изобилношћу; он опадаше за време од седамнаест година, по том се поче опет увећавати за време других седамнаест година до 1833 год., када доспе опет до највеће своје сјајности. У Батону, Олмстед, немогавши их избројати, процењиваше звезде на половину прамења које се види у ваздуху за време обичног пада снега. Очевидно да у томе феномену има периодичности. Олбер први помисли на то и објави му повратак; американски професор Њутн прецизова још више и утврди доба новог максимума. 15. Новембра 1866. г. појава је била тачно у одређено време и беше тако сјајна да број ватрених пруга превазилажаше 8,000 само једне ноћи, у једној само бреничкој штацији. То је дакле научни факат стечен искуством; те космичке реке нису непрекидне, оне надођу сваке тридесет треће године, а земља, која се у њима купа сваке године 14. Новембра, обасне се ватреном кишом у свакој периоди. О овоме ваља рећи још две ствари: прво да се оне поврате својим ор-

битом сваке тридесет треће године, и друго да су то кружне маглице, састављене из раздвојених делића, које путују по линији, чији се редови скупљају и згушњавају на једној тачки која је језгра, најзбијенији део, језгра којој претходи и пропраћа је један прстен: то је већ једна аналогија са кометама.

Још једна ствар: Шнапарели, коме имамо да благодаримо за те смеле спекулације доказује да се маглица, ако дође у суседство са сунцем, мора згуснути, и здружити, и образовати прецизно један од тих прстенова које поменуемо мало час, кондезујући се много више на једном месту које назвасмо језгром, средином. Прстен од 14. Новембра био би дакле једна стара маглица донесена у наш свет случајним скретајем са свога пута, потчинив се сунцу обилазећи за тридесет три године прави кометни пут. Шнапарели нам је показао тај пут: то је једна елипса чија је дистанција перихелије нешто мало мања од земљине ка сунцу, чија је инклинација од 17 степени, обртање ретроградно а пречна тачка збркана са положајем који земља заузима 15. Новембра. Но то није само кометни пут то је пут којим путује права комета; између парчади која састављају прстен, има једно које је важније од свију других, познато од поодавно, прегледано више пута: то је комета Темпел, она по великој реци, следује њеном току, саставља јој један део, има исте елементе, исти нагиб, исту перихелију, исто трајање кретања од тридесет три године и, што

је врло значајно, она пролази перихилију од прилике месец дана после језгре, коју она прати из близа кад није тачно у центру¹⁾.

Исте околности обнављају се код гомиле од 12. Августа: она је још један елиптични ток делића са издуженом средином, периодом од тридесет и једне године, инклинацијом од 64 степена. Она тако исто има своју комету, ону од 1862, која прати средину у интервали од дванаест дана. У гомили од 20. Априла налази се комета Дарест. То је дакле општи закон и ми се можемо запитати да ли су те мале комете почетак кондензације прстена, или су оне саме остацк већих комета које су се растуриле у ситне делове који настављају на небу онај пут који је некада потпуна звезда имала. Будућност ће решити то питање. Но већ има један факт који нам указује решење: Бјелова комета саставни је део гомиле из првих дана Децембра; ми се сећамо да се та некада једна јелиндата звезда одвоји у два дела који су виђани више пута; 1872. месеца Октобра очекиваћу их у залудно, јер се не појавише више: то је дакле изгубљена комета; али на њеном месту виђена је у Монкалијери она величанствена киша, онај велељепни рој звезда о којима смо напред говорили. Ако нам се дозволи генералисање, рекли бисмо да су комете пролазне агрегације и да се оне раздвају у простору растуривши се у ситна парчад која плоче. Тим би могли протумачити њихово нестајање и недолазак онда кад се очекују.

(Наставиће се)

БЕЛЕШКЕ О ПРОСВЕТИ И ШКОЛАМА

Трећа учитељска скупштина. — Ове године држана је у нашој престоници *трећа учитељска скупштина* на којој је присуствовало преко две стотине учитеља и учитељица. До сада су држале у нас две учитељске скупштине (1882. и 1883. г.), али се ова трећа скупштина одликује од оне две како многобројном посетом, тако и обилатошћу и каквоћом свога рада. Осем других питања и предлога појединих чланова од мањег значаја трећа учитељска скупштина претресала је сва три важна предлога Главног одбора учитељског удружења:

1. *Предлог о употреби учебника* (ручних ђачких књига) у нашим школама.

Питање је било у коме, треба ли употребљавати ручне ђачке књиге или не треба, већ о-

ставити све усменој настави учитељевој. Око овога питања вођена је жива и врло озбиљна дебата.

¹ Ево елемената најзбијенијег дела гомиле од 14. Новембра и комете Темпел:

	прстен	комета
Пролаз кроз перихелију,	10,092 јан.	11,160 1866
Дужина перихелије,	56°25'	60°28'
Дужина пречне тачке,	231°28'	231°26'
Инклинација,	17°44'	17°18'
Дистанција перихелије,	0,9873	0,0765
Ексцентричност,	0,0046	0,0054
Полу-велике осе,	10,340	10,334
Трајање обртања,	35 год. 250	33 год 176
Смисао кретања,	ретроградан	ретроградан.

Пиношени су разлози и за и *против* учебника. Противници учебника стајали су више на идеалном *браниоци* више на реалном становишту. Услед тога браниоци учебника придобили су огромну већину у скупштини, која је донела резолуцију: да *су учебници, према свима нашим школским приликама, потребни и корисни.*

2. За овим предлогом претресала је трећа учитељска скупштина други врло важан предлог Главног одбора: *о училима у основној школи.* После незнатних примедба појединих чланова скупштинских донет је закључак: *да се умоли г. министар просвете, да се сва учила, која су у предлогу побројана, поступио набављају за основне школе.*

3. Трећи и најважнији предлог Главног одбора био је: *реорганизација основних школа.* Као што се одмах може уочити предлог је био колико значајан толико и тежак. И ако је скупштина прихватила и претресала овај предлог са довољно збиље и пажње опет, замашност самога предмета учинила је, те скупштина није могла донети са довољно разлога основане закључке. Предлог је претресат у начеду и после и дуге и живе дебате скупштина је донела закључак: *да је реорганизација школа потребна.* Главни претрес овога тешкога питања остављен је за четврту скупштину. Скупштина је предузела неке мере, како би се овај предлог што свестраније проучио и на четвртој скупштини што боље претресао.

Дужност нам је да приметимо, да је трећа учитељска скупштина ударила добрим правцем не одступајући од задатка, који је ње достојан. Докле год учитељске скупштине буду стајале на земљишту чисто школских и педагошких питања, дотле се од њих може очекивати користи за напредак школе и наставе.

Основна правила »друштва светог Саве«. — Члан 1. «Друштво светог Саве» оспива се са задатком: *да шири просвету и негује национално осећање и врлине у српском народу.*

Члан 2. Друштво ће свој задатак вршити:

- а, издавањем ваљаних књига, слика и песама;
- б, подизањем и потпомагањем школа, где буде

потребно; и

- в, новчаном помоћу, где ова затребада буде.

Члан 3. Материјална средства набављаће друштво:

- а, од годишњих улога редовних чланова;
- б, од улога чланова утемељача;
- в, од добровољних прилога и легата завештања);
- г, од приређивања беседа, предавања и предава; и
- д, од продаје својих књига.

Члан 4. Целим друштвеним радом управљаће «главни одбор», који ће у Београду становати. Одбор се овај састоји из 18 лица, и то: председника, потпредседника, благајника, два тајника,

једног књижићара и дванаест одборника. Одборнике и часнике бира скуп већином гласова на годину дана. Сваке године на главном скупу, који ће се држати о св. Сави у Београду, бираће се нов главни одбор на овај начин: иступиће из одбора коцком половина (дакле 6) одборника, па на њихово место бираће се нових 6 одборника; за тим ће се бирати нови чланови на место старих. И одборници који су иступили, и сви часници могу поново бити изабрани. — Скуп ће овај овом приликом изабрати из своје средине три контролора за преглед рачуна, а одбор не пре свега поднеги скупу извештај о своме раду.

Члан 5. Главни одбор постараће се да се установе пододбори, где буде потребно, а тако исто наименоваће поједина лица за своје поверенике. Дужност пододбора и повереника састојаће се у том, да помажу главни одбор у вршењу његова узвишенога задатка у смислу ових правила.

Члан 6. Члан друштва може бити сваки Србин и Српкиња и сваки пријатељ Српства и народне просвете.

Чланови су:

а, *редовни*, који годишње пет динара улога дају;

б, *утемељачи*, који једном за свагда положи једну стотину динара или по 25 дин. годишње за четири године.

Сви чланови друштва имају једнака права и дужности.

Сви чланови добијају друштвене књиге бесплатно.

Чланови утемељачи добијају дипломе на чланство

Члан 7. «Друштво св. Саве» неће се мешати у политику и политичке странке. Чланови друштва као појединци могу припадати ма којој политичкој странци.

Члан 8. Ако би друштво ово ма којим поводом престало, имаовина његова повериће се на хранење «Српској Академији» илином о институту, који на место «Српског Ученог Друштва» дође. Ако се за пет година «друштво св. Саве» не би обновило његова имаовина постаје својином «Српске Академије» односно оног института, који би на место «Српског Ученог Друштва» дошао.

Уважавијући задатак «Друштва светог Саве», «да шири просвету и негује национално осећање и врлине.» — министар просвете и црквених послова одобрава основна правила «Друштва св. Саве».

Цбр. 733.

31. јула 1886. год.,

у Београду.

Министар
просвете и црквених послова,
Мил. Кујунџић с. р.